

Economisch-Statistische Berichten

Gestandaardiseerde filantropie?

★

Dr. W. Drees Jr.

De grenzen van onze expansie

met een naschrift van
Drs. J. Koopman

★

Ir. J. F. van Riemsdijk

De landbouw op de tweesprong

★

H. Reinoud

Problemen en ervaringen
rond de invoering

van elektronische administratiemachines
(II)

★

Mr. W. J. Wijnberg

De „equal pay”-bepaling in het
Euromarktverdrag

UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

43e JAARGANG

No. 2117

WOENSDAG 29 JANUARI 1958

Wij belasten ons met het bewaren en administreren van Uw effectenbezit, in welk geval wij adviseren bij emissies en o.a. zorgen voor het knippen en verzilveren van coupons en dividendbewijzen, het nazien van uitlotingen en het incasseren van aflosbare obligaties.

Nederlandsche Handel-Maatschappij, N.V.

Hoofdkantoor: Amsterdam, Vijzelstraat 32
95 kantoren in Nederland

Maak gebruik van de rubriek

„VACATURES”

voor het oproepen van sollicitanten voor leidende functies. Het aantal reacties, dat deze annonces ten gevolge hebben, is doorgaans uitermate bevredigend; begrijpelijk: omdat er bijna geen grote instelling is, die dit blad niet regelmatig ontvangt en waar het niet circuleert!

**N.V. PROVINCIALE EN GEMEENTELIJKE
ELECTRICITEITS-MAATSCHAPPIJ (P.E.G.E.M.)**
gevestigd te Haarlem.

UITGIFTE van

f 20.000.000,- 5 1/2 pCt. 30-jarige obligaties,
in stukken van nominaal f 1000,- aan toonder.

Ondergetekenden berichten, dat zij de inschrijving op de obligaties van bovengenoemde uitgifte openstellen op

dinsdag 4 februari 1958,

van des voormiddags 9 uur tot des namiddags 4 uur,
bij hun kantoren te **Amsterdam, Rotterdam,**
's-Gravenhage en Haarlem,
voor zover aldaar gevestigd,

TOT DE KOERS VAN 99 pCt.,

op de voorwaarden van het prospectus d.d. 28 jan. 1958.

Prospectussen en inschrijvingsbiljetten zijn verkrijgbaar bij de inschrijvingskantoren.

NEDERLANDSCHE HANDEL-MAATSCHAPPIJ, N.V.
ESCOMPTOBANK N.V.
HOLLANDSCHE BANK-UNIE N.V.
HOPE & CO.
NEDERLANDSE OVERZEE BANK N.V.
H. OYENS & ZONEN N.V.

Amsterdam, 28 januari 1958.

R. Mees & Zoonen
Bankiers en
Assurantie-makelaars

Rotterdam

Amsterdam - 's-Gravenhage
Delft - Schiedam - Vlaardingen
Alblasserdam

Verzorging van
en adviezen inzake
levensverzekeringen
en pensioencontracten

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: **Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-W.**
Telefoon redactie: K 1800-52939. Administratie: K 1800-38040. Giro 8408.

Bankiers: **R. Mees en Zoonen, Rotterdam. Banque de Commerce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.**

Redactie-adres voor België: **Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steenweg 357, Gent.**

Abonnementen: **Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-W.**

Abonnementsprijs: **franco per post, voor Nederland en de Overzeese Rijkdelen (per zeepost) f. 29,—, overige landen f. 31,— per jaar. (België en Luxemburg B. fr. 400).** Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts worden beëindigd per ultimo van het kalenderjaar.

Losse nummers 75 ct.

Aangetekende stukken in Nederland aan het Bijkantoor **Westzeedijk, Rotterdam-W.**

Advertenties. **Alle correspondentie betreffende advertenties te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam (Telefoon 69300, toestel 1 of 3).**

Advertentie-tarief **f. 0,30 per mm. Contract-tarieven op aanvraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten” f. 0,60 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van redenen te weigeren.**

COMMISSIE VAN REDACTIE: **Ch. Glazé; L. M. Koyck; H.W. Lambers; J. Tinbergen; F. de Vries; J. R. Zuidema. Redacteur-Secretaris: A. de Wit. Adjunct Redacteur-Secretaris: J. H. Zoon.**
COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: **F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. Vlerick.**

Gestandaardiseerde filantropie?

Het schenken van een bedrag voor een of ander goed doel brengt vaak problemen met zich, die eigenlijk wat zonderling aandoen. Velen laten zich namelijk bij het vaststellen van hun gift niet alleen leiden door het hart en hetgeen zij kunnen missen, maar ook door de grootte der bedragen die anderen afstaan. Het behoeven niet per se de schriële lieden te zijn, die deze gedragslijn volgen. In vele gevallen immers zal de vrees om uit de toon te vallen — zowel het geven van te lage als te hoge bedragen als „met rang en stand overeenstemt” kan scheve ogen geven! — hieraan ten grondslag liggen. Er is nu eenmaal enige moed voor nodig om zich geheel los te maken van hetgeen anderen doen. Zelfs bij het beoefenen van milddadigheid.

Het probleempje, dat wij hier aansnijden, beperkt zich niet tot de strikt persoonlijke sfeer: ook ondernemingen worstelen ermee. Dit blijkt uit een rapport van „The Economist Intelligence Unit Ltd”¹⁾, waarin de resultaten van een onderzoek naar de schenkingen van Britse ondernemingen voor „het goede doel” — in ruime zin, maar met uitzondering van datgene, wat direct het eigen personeel ten goede komt — zijn neergelegd. Meer dan 90 pCt. der ondernemingen, die de door de rapporteurs gestelde vragen beantwoordden, was „very much concerned with the problems of philanthropy” en zou het toejuichen indien er, zoals één der ondernemers het uitdrukte „were available some sort of yardstick, based on the average of other „similar” undertakings to guide us in the matter”.

Teneinde aan deze wens tegemoet te komen hebben de samenstellers op de laatste bladzijden van het rapport een vergelijkingsmaatstaf gegeven, waaraan originaliteit zeker niet kan worden ontzegd. De gemiddelde donaties over de jaren 1953/55 — welke absolute bedragen als vergelijkingsmaatstaf uiteraard geen betekenis hebben — werden uitgedrukt in procenten van het door duizend gedeelde kapitaal²⁾ der ondernemingen. Voor alle ondernemingen tezamen bedroeg het aldus verkregen percentage, de „general yardstick” dus, 37,8. De afzonderlijke ondernemingen nu kunnen hun milddadigheidsquotient hiermede vergelijken en nagaan of zij boven dan wel onder de maat zijn gebleven. Het rapport geeft slechts globaal

weer hoe het met de filantropie der diverse bedrijfstakken is gesteld. Zo kan bijv. de groep handel en bankwezen, waar het merendeel der ondernemingen percentages haalde van 100 of meer, volgens de ontworpen maatstaf als de meest en de drankensector, waarvan meer dan 80 pCt. der ondernemingen beneden de 37,8 pCt. bleef, als de minst royale worden beschouwd.

Het interessante rapport heeft ook aan het licht gebracht, dat slechts weinig ondernemingen — nl. 12 van de 381 — een vastomlijnde „filantropische politiek” voeren. Dit komt o.a. tot uiting in het feit, dat de schenkingen van een aantal ondernemingen van het ene jaar op het andere aanzienlijke fluctuaties vertonen. Zo was bijv. in de periode 1953/55 de hoogste donatie van één en dezelfde onderneming in de ijzer- en staalbranche £ 105.019 en de laagste £ 12.653. Het is, gezien de kennelijk wijd verbreide behoefte aan enig houvast in deze materie, niet onmogelijk dat de met het donatieprobleem worstelende ondernemingen de door de „Intelligence Unit” berekende „general yardstick” als richtlijn voor het in de toekomst ten aanzien van schenkingen te volgen gedrag accepteren. In dat geval evolueert — of moeten wij, waar het om filantropie gaat, schrijven „degenereert”? — hij van gemiddelde tot standaard.

De bestemmingen, die aan schenkingen werden gegeven, liepen per bedrijfstak en per onderneming sterk uiteen. Over het algemeen echter sleepten sociale voorzieningen en onderzoekingswerk de grootste porties in de wacht. Dit verschijnsel houdt nauw verband met de motieven, die aan de donaties ten grondslag lagen. Hoewel tal van beweegredenen bij een schenking een rol kunnen spelen, wees een globale indeling van de relatieve betekenis der motieven uit, dat slechts 6 pCt. tot de „zuiver” filantropische kon worden gerekend, terwijl voor 60 pCt., naar ruitertlijk werd toegegeven, de overweging dat de onderneming dan wel — indirect — haar werknemers de vruchten van de bestemmingen zouden kunnen plukken — men denke aan research en plaatselijke sociale voorzieningen — de belangrijkste drijfveer was. Hoe begrijpelijk deze gedragslijn ook moge zijn — het laat zich immers heel goed denken dat, gezien het veelvuldig beroep dat op ondernemingen wordt gedaan, die bestemmingen worden gekozen, waarmede zij zich min of meer verbonden achten —, zij doet, met de behoefte aan een maatstaf, wat kil en berekenend aan.

Z.

¹⁾ „Business and the Community, a study of industry's contribution to science, the arts, education and the nation's welfare”. Uitgevoerd in opdracht van Arthur Guinness, Son & Company Ltd., Londen 1957, 23 blz.

²⁾ Kapitaal in de zin van activa, verminderd met verplichtingen op korte en lange termijn.

INHOUD

Blz.	Blz.
Gestandaardiseerde filantropie?, door Drs. J. H. Zoon	83
De grenzen van onze expansie, door Dr. W. Drees Jr., met een naschrift van Drs. J. Koopman	84
De landbouw op de tweesprong, door Ir. J. F. van Riemsdijk	87
Problemen en ervaringen rond de invoering van elektronische administratiemachines (II), door H. Reinoult	91
De „equal pay”-bepaling in het Euromarktverdrag, door Mr. W. J. Wijnberg	95
Boekbespreking:	
Dr. J. R. A. Buning: Nederlandse Spaarbankbond 1907-1957, een halve eeuw spaarbankorganisatie, bespr. door Dr. J. T. P. de Regt	98
Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. M. P. Gans	99
Statistieken	100

In zijn artikel in „E.-S.B.” van 1 januari jl. be-
toogde Drs. J. Koopman o.a., dat een spaarquote
van 15 pCt. voldoende is bij een stijging van het
nationaal produkt van ca. 3 pCt. per jaar, en
dat het in verband met afzetmoeilijkheden weinig
waarschijnlijk is dat een grotere stijging op langere
termijn mogelijk zal zijn. Dr. W. Drees Jr. be-
strijdt dit in bijgaand artikel en stelt, dat een stre-
ven naar een lagere spaarquote dan 20 pCt. de
expansiemogelijkheden van ons land zou afrem-
men en ook onze partners in de vrije wereld een
slechte dienst zou bewijzen. De gedachte van de
heer Koopman aan een onvermijdelijke verlang-
zaming van de groei is volgens de heer Drees
noch op een gegeven uit het verleden noch op
een beredeneerde prognose over de toekomst ge-
baseerd. In een naschrift bij dit artikel vat de heer
Koopman de bezwaren, die de heer Drees naar
voren brengt, in twee punten samen en plaatst
daarbij een aantal kritische kanttekeningen.

De grenzen van onze expansie

*„Dit betekent dat, op langere termijn gezien, het
aanbod in belangrijke mate medebepalend kan zijn
voor de vraag. Een klein land dat het aandurft om
meer te gaan produceren zal — onder zekere voor-
waarden — dit meerdere produkt op den duur ook
kunnen afzetten”¹⁾.*

Spaarquote en produktiviteit.

De heer J. Koopman behandelt in zijn recente artikel in
dit tijdschrift²⁾ de vraag of, indien een spaarquote van 20
pCt. wordt nagestreefd, de Nederlandse produktiecapaciteit
niet te groot zal worden in verhouding tot de afzetmogelijk-
heden. Hij komt, evenals een geciteerde studie van twee
medewerkers van het Centraal Planbureau, tot de conclusie
dat een spaarquote van 15 pCt. voldoende zou zijn bij
een stijging van het nationale produkt van ca. 3 pCt. per
jaar (ca. 2 pCt. per hoofd). De heer Koopman acht het in
verband met afzetmoeilijkheden weinig waarschijnlijk dat
een grotere stijging op langere termijn mogelijk zal zijn.
In zijn conclusie waarschuwt de heer Koopman daarom
tegen een „met kunstmatige middelen handhaven van een
hoog investeringsniveau”.

Deze kunstmatigheid zou moeten blijken uit het scheppen
van produktiecapaciteit, waarvoor geen afzet te vinden is.
Maar wat heeft de ervaring sinds de oorlog te zien gegeven?
Dat onze exportindustrieën voortdurend vol bezet zijn³⁾.
En wat verwachten onze investeerders (gemeenten en par-
ticulieren) van de toekomst? Zij verwachten een snelle
verdere groei van wereldhandel en wereldverkeer, vide
Europoort, emissie van de Koninklijke, aankoopprogramma
K.L.M. enz.⁴⁾

Reeds jaren lang is onze behoefte aan besparingen 20 pCt.
en hoger. Voortdurend worstelt Nederland met een gebrek
aan kapitaal, dat tot uitdrukking komt in onze woning-
nood, de lage deviezenreserves, de achterstand in verkeers-
voorzieningen, en het beroep van grote maatschappijen op
buitenlands kapitaal. Waar is een indicatie te vinden dat
de investeerders zich vergissen, dat zij projecten entameren
die geen afzet zullen vinden, dat de expansie van de
wereldeconomie belangrijk trager zal verlopen?

¹⁾ Prof. J. Tinbergen: „Enige open vragen aangaande de
ontwikkeling op lange termijn”, gepubliceerd in „Tijdschrift
voor Documentatie en Voorlichting van de Nationale Bank
van België”, XXXIe jaargang, deel II, nr. 3 september 1956.
Tevens verschenen als overdruk no. 3 van de Division for
balanced international growth van het Nederlandsch Econo-
misch Instituut, Rotterdam.

²⁾ „Inkomen, bestedingen en expansie” in „E.-S.B.” van 1
januari 1958.

De heer Koopman wijst erop „dat de snelle groei van
het inkomen in de meeste landen thans een aanmerkelijke
vertraging te zien geeft”. Dat is (met de nadruk op het
woordje thans) juist. Maar is het ook een argument tegen
een hoge spaarquote? De afremming is juist veelal nood-
zakelijk geworden (Engeland, Nederland) omdat er te weinig
werd gespaard.

Een jaar van stagnerende produktie hebben wij eerder
meegemaakt, nl. 1952. Toch was de periode 1950-1955 er
een van snelle expansie. Welk argument heeft de heer
Koopman om aan te nemen dat 1958 niet een incidentele
afremming is, maar typerend voor een langzamer groei?
Een hoge spaarquote is wenselijk, ook indien de wereld-
handel in het jaar 1958 weinig zou groeien, en wel om de
volgende redenen:

a. Nederland kan zijn marktaandeel vergroten (zie de
in het begin van dit artikel geciteerde uiteenzetting van Prof.
Tinbergen, en zie de prestatie van 1952⁵⁾).

b. Er is een achterstand in de investeringssector (in
ruime zin). Men denke aan woning- en scholen nood, aan
energievoorziening, wegen en tunnels en aan de lage stand
van de deviezenreserves.

³⁾ De capaciteit van industrieën die voor de export werken
en voor de binnenlandse vraag, blijkt zelfs voortdurend te krap
te zijn om aan beide te kunnen voldoen (scheepswerven, hotels,
elektrotechnische industrie e.d.), hetgeen onder andere blijkt
uit de sterke exportstijging die in 1952 en 1957 werd bereikt —
tegen de wereldconjunctuur in — toen de binnenlandse vraag
wat verflauwde.

⁴⁾ Dagelijks kan men lezen dat het bedrijfsleven — dat bij
het probleem van de afzet het nauwst betrokken is — grote
mogelijkheden ziet, maar voor het tekortschieten van de be-
sparingen vreest. Zo zei de voorzitter van de Kamer van Koop-
handel en Fabrieken voor 's-Hertogenbosch en omstreken dezer
dagen: „Met name wees hij erop, dat onze industrie zich z.i.
tot nu toe doorgaans te veel heeft beziggehouden met het ver-
vaardigen van traditionele artikelen, die op de Euromarkt juist
de sterkste concurrentie zullen gaan ondervinden. Er zullen
zowel research en wetenschappelijke specialisering als grote
investeringen nodig zijn om de minder traditionele artikelen te
gaan produceren. En voor dit alles ontbreken enerzijds dikwijls
de financiën...” (N.R.C. van 6 januari 1958).

⁵⁾ Sparen kan de export belangrijk steunen, namelijk doordat
kredietverlening en directe investeringen in het buitenland
mogelijk worden.

c. De uitbreiding van de capaciteit moet rekening houden met de afzet over enige jaren, niet alleen met 1958.

Expansie op lange termijn.

Het artikel van de heer Koopman is vooral gewijd aan de lange termijn (naar ondergetekende meent een verschil in accent met het Kabinet, dat een spaarquote van 20 pCt. voor de nabije toekomst noodzakelijk heeft genoemd).

Sinds de oorlog streven alle landen naar expansie van hun economie. De pauze van 1952 duurde kort. Welk argument geeft de heer Koopman voor zijn vermoeden dat het tempo van de expansie in de toekomst nog lager zal liggen dan in de periode 1950-1955? Hij stelt: „Ook bij een beheersing van de conjunctuur zal men moeten aanvaarden dat perioden van snelle groei worden gevolgd door perioden van consolidatie”. Een groei als van de jaren 1950-1955 (waarin reeds jaren van stagnerende produktie zoals 1952 zijn begrepen) kan echter wél worden volgehouden. De Verenigde Staten hebben dat gepresteerd vanaf de burgeroorlog tot diep in de twintigste eeuw, en de stijging van de produktiviteit in de Sowjet-economie is sinds 1928 hoog⁶⁾. De gedachte van de heer Koopman aan een onvermijdelijke verlangzaming van de groei is noch op een gegeven uit het verleden noch op enige beredeneerde prognose over de toekomst gebaseerd.

De Organisatie voor Europese Economische Samenwerking heeft een studie gepubliceerd over redelijke mogelijkheden voor Europa — uitdrukkelijk géén streefcijfers, of optimistische veronderstellingen —, getiteld „Europe in 1960” (8ste jaarrapport, 2de deel). De O.E.E.S. noemt concrete argumenten waarom in sommige landen in 1956-1960 een geringere stijging van de produktiviteit te verwachten is dan in de 5 jaren daarvoor, en in andere een grotere stijging. Zo wijst de O.E.E.S. erop, dat in Frankrijk de produktie tussen 1950 en 1955 extra snel kon stijgen omdat er niet op volle capaciteit werd gewerkt in 1950. Voor een groep landen, waaronder Nederland, wordt ongeveer dezelfde stijging aangenomen als in 1950-1955 (gemiddeld 2,5 tegen 2,7 pCt. per jaar; pro rata toegepast op Nederland zou dit betekenen 3,2 tegen 3,4 pCt. in het recente verleden).

Prof. Tinbergen schrijft over de prognoses van de produktiviteit: „Vrij algemeen meent men dat deze (de stijging van de produktiviteit, W.D.) de vroeger gebruikelijke van 1,5 pCt. per jaar zal overtreffen, doch de ramingen variëren tussen 2,5 en 5 pCt.”¹⁾

Ondergetekende moge nog enige argumenten noemen waarom z.i. een grotere stijging van de produktiviteit in

⁶⁾ Ca. 5 pCt., O.E.E.S.-landen in de jaren 1950-1955 ca. 3 pCt. (alles per hoofd per jaar).

de periode na 1958 te verwachten is dan de door de heer Koopman genoemde 2 pCt.:

1. In 1958 werken verschillende landen (de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk) belangrijk, gemiddeld wellicht 10 pCt., beneden hun capaciteit. Een snelle stijging van de produktie is dus mogelijk.

2. De democratische partij in de Verenigde Staten wint aan invloed en heeft een goede kans op succes bij de presidentsverkiezingen in 1960. De democraten zijn meer expansionistisch gestemd dan de republikeinen.

3. Wetenschap, spuurwerk en technische ontwikkeling worden veel bewuster gestimuleerd dan vóór de oorlog.

4. Het economisch beleid in alle landen streeft naar vermindering van depressie.

5. De wedloop met de Sowjet-economie (dat in de landen-vergelijking van de heer Koopman niet voorkomt) waar de produktiviteit met ca. 5 pCt. 's jaars stijgt. Over de groei van Rusland wordt in een publikatie van het Kos Vorrink-Instituut: De ontwikkeling der Sowjet-economie, het volgende gezegd: „Gegeven de bestaande politieke verhoudingen, is er op economische grond geen reden aan te nemen dat de komende jaren een ingrijpend ander beeld zouden vertonen dan hierboven is geschets” (blz. 28). „Dat systeem zal wel — als het zich zo verder blijft ontwikkelen — een steeds klemmender bedreiging voor ons gaan vormen” (blz. 61).

Conclusie.

De Nederlandse volkshuishouding heeft sinds de oorlog vrijwel voortdurend te kampen gehad met een tekort aan besparingen. Een bevredigend peil van woningbouw en een gezonde betalingsbalans zijn nog nimmer in één jaar tezamen voorgekomen. De produktiecapaciteit van onze exportindustrieën blijkt regelmatig een grens te vormen voor onze export. Dat onze afzetmogelijkheden in het buitenland niet de grens vormen blijkt uit het feit dat na de oorlog slechts, af en toe, leegloop voorkomt in bedrijfstakken die voornamelijk voor de binnenlandse markt werken, zoals de bouwnijverheid (incl. toeleverende industrieën).

De stijging van de produktiviteit per jaar was vóór de oorlog — hausses en depressies tezamen genomen — 1,5 pCt. Sinds de oorlog ligt dit percentage in Europa en Noord-Amerika op 2,5 à 5, en er is geen enkel aanwijsbaar motief om te verwachten dat dit percentage over langere termijn gerekend lager zal zijn.

Een streven naar een lagere spaarquote dan 20 pCt. zou de expansiemogelijkheden van ons land afremmen en ook onze partners in de vrije wereld een slechte dienst bewijzen.

's-Gravenhage.

Dr. W. DREES Jr.

NASCHRIFT

De bezwaren, die de heer Drees jr. naar voren brengt, kunnen in twee punten worden samengevat:

- a. de stijging van de produktiviteit, met 2 pCt. per jaar, is door mij te laag geschat;
- b. een klein land als het onze is op lange termijn in staat de omvang van zijn export — en daarmee dus de expansie — zelfstandig te bepalen.

ad. a. Over een lange periode gezien is de stijging van de arbeidsproduktiviteit niet groter geweest dan 1 pCt.

Prof. Tinbergen schrijft¹⁾ dat de arbeidsproduktiviteit in de periode van 1870-1910 in de westerse landen (w.o. de Verenigde Staten) met bijna 1 pCt. per jaar is gestegen. Het nationaal inkomen steeg in ons land in de periode 1900-1939 met 1 pCt. per jaar. Na de laatste oorlog was de stijging van de produktiviteit inderdaad veel groter. Daarbij mag men echter niet uit het oog verliezen, dat op een zeer laag niveau werd gestart en dat men gebruik kon maken van produktietechnie-

¹⁾ „De les van dertig jaar”, blz. 6.

ken, die in de oorlog tot ontwikkeling waren gekomen. De periode is bovendien nog te kort om hieruit vergaande conclusies te trekken voor een lange termijn.

Op hen, die menen dat de produktiviteit in de toekomst veel hoger zal liggen dan in de lange periode, die aan de oorlog vooraf ging, rust dan ook de bewijslast. Hieraan onttrekt de heer Drees jr. zich ook niet. Als bewijs voert hij aan een citaat uit een artikel van Prof. Tinbergen, alsmede vijf argumenten.

Het citaat wekt m.i. ten onrechte de indruk, dat Prof. Tinbergen de mening is toegedaan, dat de stijging van de produktiviteit zou liggen tussen 2,5 en 5 pCt. Dit blijkt als men de betreffende passage geheel citeert:

„Door gebrek aan voldoende nauwkeurige gegevens bestaat er nog steeds veel onzekerheid over de vraag waardoor de stijging van de productiviteit bepaald wordt. Dit wordt ook geïllustreerd door de vrij grote divergenties in de veronderstellingen die verschillende deskundigen maken t.a.v. de voor de eerste 5 à 10 jaar te verwachten stijging. Vrij algemeen meent men dat deze de vroeger gebruikelijke stijging van 1,5% per jaar zal overtreffen, doch de ramingen variëren tussen 2,5 en 5%. Bij een cijfer als het laatste moet men zich afvragen of men tegenwoordig, ondanks alle bewuste pogingen, inderdaad in staat zal zijn meer dan driemaal zo snel omhoog te gaan als vroeger”.

Duidelijk blijkt hieruit de mate van onzekerheid, die ten opzichte van de toekomstige stijging bestaat, al verwacht men blijkbaar een hogere produktiviteit dan voor de oorlog werd geconstateerd.

Bij de vijf argumenten, die de heer Drees jr. aanvoert, zou ik de volgende korte opmerkingen willen maken. 1. Dit is een korte termijn argument. De jaren 1956 en 1957 (en waarschijnlijk ook 1958) waren jaren van geringe expansie. De reserve aan productiecapaciteit die daardoor ontstond, zal stellig een snelle stijging van de produktie na 1958 mogelijk maken. Maar hoe lang zal deze stijging aanhouden? Hoe groot zal de gemiddelde stijging zijn over de jaren 1956-1960? In ons land steeg het nationaal inkomen per hoofd van 1955 op 1957 met resp. 1,6 pCt. en 0,0 pCt. 2. Het is mogelijk dat de democratische partij tot een grotere expansie in Amerika stimuleert. Hoe groot zal deze invloed zijn? En hoe groot de invloed daarvan op Europa? 3. Dit argument kan ik geheel onderschrijven. 4. Ook dit argument heeft betekenis. Een zo grote verspilling als de vooroorlogse depressiejaren te zien gaven, zal waarschijnlijk wel tot het verleden behoren. Laat men de betekenis van dit argument echter ook niet overschatten. In Europa streeft elk land nog naar betalingsbalansoverschotten. Aan het beleid van de Europese landen, om een depressie te vermijden, is een grens gesteld door de betalingsbalans. Thans zien wij een a. n. merkelijke werkloosheid in verschillende landen. Er zal nog heel wat Europees overleg en een verandering in de handelspolitiek der Verenigde Staten nodig zijn, om de schommelingen van onze economische activiteit binnen redelijke grenzen te houden. 5. Uit dit argument kan ik niet afleiden dat een hogere produktiviteit voor het Westen waarschijnlijk is. Hoogstens dat het wenselijk zou zijn. Ik heb Rusland niet in mijn vergelijking opgenomen, omdat het mij ging om de samenhang van de expansie van economisch met elkaar verbonden lan-

den. Hiertoe behoort Rusland niet. Ik heb ook kennis genomen van een publikatie waaruit blijkt, dat de expansie in Rusland 5 pCt. zou bedragen. Maar ook, dat de spaarquote op ongeveer 30 pCt. moet worden gesteld. Acht de heer Drees jr. dit voor het Westen bereikbaar zonder dwang?

Een stijging van 2 pCt. per jaar en per hoofd, zoals ik heb aangenomen, ligt belangrijk hoger dan de vooroorlogse. De boven behandelde argumenten zijn m.i. onvoldoende om een zo belangrijke trendbreuk te veronderstellen als de heer Drees jr. doet.

ad. b. Aan de mogelijkheid om de export sterker uit te breiden dan met de expansie van de met ons verbonden landen overeenkomt, heb ik eveneens aandacht geschonken. Ik heb gemeend er op te moeten wijzen dat dit een moeilijke opgave is. Men moet bedenken, dat ons land ten gevolge van onze snelle bevolkingsgroei en de ongunstige importelasticiteit, elk jaar zijn aandeel in de wereldhandel moet vergroten om eenzelfde expansie te bereiken als zijn buurlanden. Deze taak wordt natuurlijk uitermate verzaamd indien men sneller zou willen expanderen. Ik heb daarom willen waarschuwen tegen de m.i. niet gefundeerde optimistische mening dat dit wel voor elkaar komt als men maar voldoende spaart. In het bijzonder heb ik willen waarschuwen tegen kunstmatige middelen, zoals investeringsfaciliteiten, die de investeringen stimuleren zonder dat enige garantie bestaat dat deze zullen bijdragen tot een evenredige groei van ons nationaal inkomen.

Om deze redenen heb ik een bewuste investeringspolitiek bepleit. Het zou denkbaar zijn, dat bijv. bepaalde investeringsfaciliteiten zouden worden toegestaan die verband houden met de mate van export van de betreffende industrie. Een bewust stimuleren van importvervangende industrieën en sterke exportindustrieën, werd eveneens door mij genoemd. Ik geloof namelijk niet dat wij er zullen komen door hoge investeringen alleen, maar dat aan dit proces leiding moet worden gegeven.

Ten slotte zou ik willen opmerken, dat de heer Drees jr. te eenzijdig naar de spaarquote ziet als hij de afremming van onze economische activiteit wil verklaren. In de Verenigde Staten zien wij dezelfde afremming, maar deze is stellig niet veroorzaakt door een tekort aan besparingen. Er zijn meer factoren te noemen, die een teruglopen van de investeringen tot gevolg kunnen hebben. Ik denk bijv. aan de invloed van artikelen als automobielen en televisietoestellen (de laatste nog niet in ons land) waarvan het stijgingspercentage van de aanschaf, door een zekere mate van verzadiging, afneemt. Maar ook een teruglopende consumptie zal de investeringen remmen. Aan de invloed van de consumptie op de investeringen heeft de heer Drees Jr. in het geheel geen aandacht geschonken. Het lijkt mij waarschijnlijk, dat de dalende consumptie in ons land eveneens heeft bijgedragen tot de vertraging van onze economische activiteit. Dit behoeft slechts dan niet het geval te zijn als de vermindering van de consumptie wordt gecompenseerd door toeneming van de export. En hiermede zijn wij weer bij het uitgangspunt terug.

Voorburg (Z.H.).

J. KOOPMAN.

Blijf bij — Lees „E.-S.B.”!

De landbouw verkeert in een moeilijke situatie. Kan de tuinbouw tot dusver de stijging van het inkomen der niet-agrarische bedrijfstakken over het geheel in bevredigende mate volgen, de hoop dat akkerbouw en veehouderij hiertoe zonder koerswijzigingen in staat zijn, is voor een goed deel vervlogen. Het laat zich aanzien, dat de moeilijkheden die zich in de landbouw voordoen, van langdurige aard zijn. De landbouw is op een tweesprong aangeland: of dezelfde koers houden en in toenemende mate behoefte hebben aan overheidshulp, of een nieuwe koers kiezen en trachten geleidelijk weer geheel uit eigen kracht zich het verlangde inkomen te verwerven. Voor dit laatste zijn structuurwijzigingen nodig. Over de vraag, wat deze moeten inhouden, zijn vele meningsverschillen mogelijk. In dit artikel — waarin de betekenis wordt nagegaan van structuurwijzigingen voor de rentabiliteit van de landbouw — wordt getracht het inzicht in dit probleem te verdiepen.

De landbouw op de tweesprong

Ternauwernood hersteld van de roofbouw, welke hij in de oorlogsjaren onderging, verkeert de landbouw opnieuw in een moeilijke situatie. Herhaalde malen is reeds de aandacht gevestigd op het feit, dat verschillende typen van landbouwbedrijven in de laatste jaren worden geconfronteerd met een kostenverloop, dat sterker stijgt dan de opbrengsten¹⁾. Kan de tuinbouw tot dusver de stijging van het inkomen der niet-agrarische bedrijfstakken over het geheel in bevredigende mate volgen²⁾, de hoop dat akkerbouw en veehouderij hiertoe zonder koerswijziging in staat zijn, is voor een goed deel vervlogen. Het is vooral dit punt, de ongunstige ontwikkeling van deze bedrijfsuitkomsten in een tijd van gunstige conjunctuur in andere bedrijfstakken, dat oorzaak is van de huidige zorgen in en over de agrarische sector. De landbouw wil uiteraard graag in dezelfde mate een welvaartsstijging genieten als die waartoe andere bedrijfstakken in staat zijn. Hij kan dit evenwel niet op eigen kracht. De Overheid verleent daarom financiële bijstand, om te bereiken dat de landbouwers een redelijk inkomen kunnen genieten. Het verlangen der boeren naar pariteit t.o.v. het inkomensverloop in de niet-agrarische kring is in het kader van het tot dusver gevolgde landbouwbeleid evenwel niet te verwezenlijken.

Het laat zich aanzien, dat de moeilijkheden die zich in de landbouw voordoen, van langdurige aard zijn. De landbouw is op een tweesprong aangeland: of dezelfde koers houden en in toenemende mate behoefte hebben aan overheidshulp, of een nieuwe koers kiezen en trachten geleidelijk weer geheel uit eigen kracht zich het verlangde inkomen te verwerven. Dit geldt echter niet alleen voor Nederland.

De hulp die de Nederlandse landbouw in de laatste jaren geniet, wordt gegeven in het kader van het garantiebeleid voor de landbouw. Dit beleid heeft evenwel niet slechts ten doel het verwezenlijken van een redelijk bestaan voor de

personen die in de landbouw werken. Tevens bevat het een ander element, nl. het verhogen van de produktiviteit in de agrarische sector.

Met het oog op dit laatste aspect heeft de Regering te kennen gegeven van mening te zijn, dat in de toekomst slechts dan een bevredigende verhoging van de produktiviteit zal kunnen worden bereikt, indien de structuur van de Nederlandse landbouw wordt gewijzigd. Derhalve zijn maatregelen aangekondigd die verbetering van de agrarische structuur zullen bevorderen. Onder andere zullen deze ten doel hebben: voorkomen dat er nieuwe te kleine bedrijven ontstaan; vergroten van bestaande bedrijven door opkopen van vrijkomende bedrijven en percelen; invoeren van vestigingseisen.

Dat structuurwijzigingen nodig zijn, om de landbouw in staat te stellen op eigen kracht de inkomensstijging van andere bedrijfstakken bij te houden, zullen slechts weinigen willen bestrijden. Over de vraag, wat zij moeten inhouden, zijn echter vele meningsverschillen mogelijk, vooral zolang niet duidelijk kan worden aangegeven welke gevolgen ervan te verwachten zijn.

Het moet derhalve zinvol worden geacht, te trachten het inzicht in dit probleem te verdiepen. Dit artikel is een poging daartoe, al wordt slechts een enkel aspect aan de orde gesteld, nl. de betekenis van structuurwijzigingen voor de rentabiliteit van de landbouw. Aan de hand van enige berekeningen — betrekking hebbend op akkerbouwbedrijven — worden enkele gevolgen geschetst, die in economisch opzicht van structuurwijzigingen te verwachten zijn. Aangezien thans nog slechts zeer fragmentarisch gegevens beschikbaar zijn over het effect van verschillen in bedrijfsstructuur, blijft de schets beperkt tot enkele grove trekken.

Enkele onderzoeken en hun beperkingen.

De zojuist bedoelde berekeningen hebben betrekking op de IJsselmeerpolders. De data zijn ontleend aan een onderzoek dat in 1953 is uitgevoerd³⁾ en een zeer recente nog niet geheel gereed zijnde onderzoeking⁴⁾. Beide studies

³⁾ Ir. J. F. van Riemsdijk en Ir. G. M. Hoornsman: „Onderzoek naar de rentabiliteit van akkerbouwbedrijven van verschillende grootte, gelegen in de Noordoostpolder”, Rapport no. 196 van het Landbouw-Economisch Instituut, 1954.

¹⁾ Zie o.a.: Dr. J. Horrings: „De landbouw in mineur” in „E.-S.B.” van 2 mei 1956. J. A. Kuperus: „Statistisch overzicht van de uitkomsten van landbouwbedrijven (1956/57)”, „Bedrijfs-economische Mededelingen No. 26” van het Landbouw-Economisch Instituut, 's-Gravenhage 1958 (ter perse).

²⁾ Drs. A. R. van Nes: „De tuinbouw in de Nederlandse volkshuishouding”, Extra-nummer van „Groenten en Fruit”, januari 1957.

zijn gebaseerd op vrijwel dezelfde akkerbouwbedrijven, hoofdzakelijk op de zgn. bedrijven in eigen beheer van de Directie voor de Wieringermeer.

Het eerste onderzoek geeft een beeld van akkerbouwbedrijven van resp. 12, 24, 36 en 48 ha naar de stand der bedrijfsvoering in 1952/53 en bij het toen geldende prijsniveau van produktiemiddelen en eindprodukten. Het tweede geeft — op basis van het prijspeil 1957 — een beeld van de verwachtingen inzake de bedrijfsexploitatie die over enige jaren tot stand kan komen in de nieuwste polder, oostelijk Flevoland, op de in dit gebied geprojecteerde akkerbouwbedrijven van 15, 30 en 45 ha. Dat de peildata van deze onderzoeken zo dicht bijeenliggen is geenszins een bezwaar. Zij tonen de sterke veranderingen die de landbouw in korte tijd kan ondergaan.

Hoe verhouden zich de marginale kosten en opbrengsten?

Uit de beschikbare gegevens is afgeleid, hoe groot de marginale bijdrage is van grond, arbeid en kapitaal. De kennis omtrent de bedrijven van verschillende grootte maakt het mogelijk, vrij nauwkeurig aan te geven hoe groot de behoefte zou zijn aan arbeid en kapitaal als er op de voor akkerbouwbedrijven beschikbare grond alleen maar bedrijven waren — resp. zouden worden — gesticht van één bepaalde grootte en als deze zouden worden geëxploiteerd op dezelfde wijze als bij de genoemde onderzoeken kon worden vastgesteld, resp. wordt verwacht. Bovendien is bekend, welke kosten en opbrengsten de bedrijfsvoering in de onderscheiden gevallen met zich brengt.

De marginale bijdrage van grond, arbeid en kapitaal is hieruit als volgt bepaald. In de eerste plaats is nagegaan

TABEL 1.

Marginale bijdrage van grond, arbeid en kapitaal

	Eenheid	Situatie in 1952/53			Situatie omstreeks 1960 a)	
		verschil 12 ha min 24 ha per 720 ha	verschil 24 ha min 36 ha per 720 ha	verschil 36 ha min 48 ha per 720 ha	verschil 15 ha min 30 ha per 720 ha	verschil 360 ha min 45 ha per 720 ha
1. Grond	1 ha	nihil	nihil	nihil	nihil	nihil
2. Kapitaal						
a. gebouwen b)	f. 1.000	+ 300	+ 400	+ 200	+ 600	+ 360
b. dode/levende have	„	— 80	+ 170	+ 80	— 280	+ 90
c. totaal 2a en b	„	+ 220	+ 570	+ 280	+ 320	+ 450
3. Arbeid						
a. boeren	1 man	+ 30	+ 10	+ 5	+ 24	+ 8
b. vaste en losvaste arbeiders ..	„	0	— 20	+ 20	— 48	0
c. losse arbeiders	„	— 20	+ 20	— 20	+ 48	0
d. totaal 3a t/m c	„	+ 10	+ 10	+ 5	+ 24	+ 8
4. Toegevoegde waarde	f. 1.000	+ 4	+ 8	+ 15	— 70	+ 12

a) Voorlopige gegevens.

b) Zonder woningen.

Het beeld dat deze studies geven kan zeker niet representatief worden geacht voor de Nederlandse landbouw als geheel. Het betreft, hier immers akkerbouwbedrijven, en voorts een grond die tot de vruchtbaarste van Nederland moet worden gerekend. Bovendien is de verkaveling van deze bedrijven uitermate gunstig en zijn zij toegerust met het nieuwste type bedrijfsgebouwen. Voorts worden zij beheerd door vrij jonge pachters, geselecteerd uit de grote aantallen, die zich bij de uitgifte voor deze nieuwe bedrijven als gegadigden hebben aangemeld.

De gegevens van deze bedrijven lenen zich echter wel goed ter illustratie van de wijze waarop inzicht kan worden verkregen in het hier aan de orde gestelde aspect van het structuurvraagstuk inzake de landbouw. Al geven zij niet aan hoe de verhoudingen elders precies zullen liggen, toch kan aan de conclusies waartoe deze voorbeelden aanleiding geven in bepaalde opzichten wel een zekere algemene strekking worden toegekend.

Uit de genoemde onderzoeken blijkt, dat akkerbouwbedrijven van 12 à 15 ha — en in mindere mate die van 24, 30 en 36 ha — zelfs onder de gunstige omstandigheden van de IJsselmeerpolders aanzienlijke structuurwijzigingen zullen moeten ondergaan om gemiddeld het gunstige rendement van de grote bedrijven (45 à 48 ha) in deze polders te kunnen benaderen. Deze stelling zal hierna met enig cijfermateriaal worden toegelicht ⁴⁾.

⁴⁾ Ir. A. J. Louwes en Drs. J. de Veer: „Begrotingen inzake de rentabiliteit van akkerbouwbedrijven van 15, 30 en 45 ha in oostelijk Flevoland”, Interim-rapport van het Landbouw-Economisch Instituut (niet gepubliceerd).

⁵⁾ In dit artikel kan uiteraard slechts een deel van de beschikbare gegevens worden vermeld. In het Februarinummer van het Landbouwkundig Tijdschrift zal een soortgelijk artikel worden opgenomen, dat breder gedocumenteerd is.

hoeveel arbeid en kapitaal er meer, resp. minder nodig is indien er in de situatie 1952/53 alleen maar bedrijven met elk 36 ha grond zouden voorkomen in plaats van alleen bedrijven van met een oppervlakte van 48 ha. Daarna is dit ook gedaan voor het geval, dat er slechts bedrijven met 24 ha zijn in plaats van uitsluitend bedrijven van 36 ha, resp. bedrijven met 12 ha in plaats van 24 ha. Of, voor de situatie omstreeks 1960: uitsluitend bedrijven met een oppervlakte van 30 ha in plaats van 45 ha, enz.

Deze verschillen zijn aangegeven in de volgende tabel. Alle gegevens zijn betrokken op het kleinste gemene veelvoud der verschillende oppervlakten, dus op 720 ha. Het kolomkopje „verschil 12 ha min 24 ha per 720 ha” geeft aan, dat de in deze kolom vermelde cijfers betrekking hebben op het verschil in de behoefte aan grond, kapitaal en arbeid (zie de specificatie in de eerste kolom) tussen 60 bedrijven van elk 12 ha en 30 bedrijven die elk een oppervlakte grond hebben van 24 ha. De laatste regel van deze tabel heeft betrekking op het verschil in toegevoegde waarde tussen de onderscheiden alternatieven.

Het verschil in benodigde grond ¹⁾ is natuurlijk nihil. Het uitgangspunt voor de vergelijking is immers, dat er in alle gevallen evenveel grond ter beschikking staat. De verschillen in benodigd kapitaal (2a, b en c) zijn evenwel zeer aanzienlijk. Wordt de keuze bepaald op 36 ha in plaats van 48 ha per bedrijf, dan is bij de situatie in 1952/53 per 720 ha f. 200.000 meer nodig voor gebouwen (2a) en f. 80.000 meer voor pachterskapitaal (2b). Wordt nog een kleinere oppervlakte per bedrijf gekozen, dan is per 720 ha weer meer kapitaal nodig. Het verschil in kapitaalbehoefte tussen 24 en 36 ha-bedrijven is in totaal (2c) f. 570.000 per 720 ha, terwijl dat tussen 12 en 24 ha-bedrijven nog eens f. 220.000 per 720 ha bedraagt. Het verschil in kapitaalbehoefte tussen 12 ha- en 48 ha-bedrijven is de som van

eerstgenoemde verschillen, dus f. 1.070.000 per 720 ha.

Uit deze gegevens blijkt duidelijk, dat het verschil in kapitaalbehoefte in de situatie 1952/53, maar vooral in de voor 1960 verwachte situatie, voor het grootste deel wordt bepaald door de relatief duurdere gebouwen der kleine bedrijven. Het benodigde pachterskapitaal is in de situatie 1960 bij de 15 ha-bedrijven zelfs nog aanzienlijk kleiner dan bij 45 ha-bedrijven ⁶⁾.

Ten aanzien van de arbeidsbehoefte (3 a t/m d) blijkt het volgende. Naarmate de oppervlakte der bedrijven, die in een gebied worden gesticht, kleiner is, wordt de arbeidsbehoefte groter. Uiteraard zijn er volgens regel 3a per 720 ha 5 boeren meer nodig als men deze oppervlakte verdeelt in 20 bedrijven van 36 ha in plaats van 15 bedrijven van 48 ha. In de situatie 1952/53 zijn echter bij de structuur, die deze bedrijven toen hadden, voor bedrijven van 36 in plaats van 48 ha niet meer arbeiders nodig per 720 ha. Wel wordt het dienstverband der arbeiders anders. Bij 36 ha-bedrijven zijn nl. volgens regel 3b 20 arbeiders meer nodig, die een dienstverband hebben dat langer dan zes maanden is, terwijl er volgens regel 3c voor de arbeidstoppen in de oogsttijd 20 arbeiders minder nodig zijn per 720 ha. De totale maximale arbeidsbehoefte der 36 ha-bedrijven (regel 3d) is dus per 720 ha 5 man groter dan die van 48 ha-bedrijven. Wordt de oppervlakte der bedrijven nog kleiner, dan neemt de arbeidsbehoefte nog verder toe, zoals uit de overige cijfers is te zien. Soortgelijke verschillen zijn te constateren ten aanzien van de voor 1960 verwachte situatie.

Ten slotte is nagegaan wat deze verschillen in arbeids- en kapitaalbehoefte betekenen ten aanzien van de rentabiliteit. Daartoe geeft regel 4, het verschil in toegevoegde waarde per 720 ha tussen bedrijven van 36 en 48 ha, resp. 24 en 36 ha, etc. voor de beide situaties, 1952/53 en 1960. Het blijkt, dat het in 1952/53 door middel van een investeringsverhoging van f. 280.000 en een toevoeging van 5 boeren op 720 ha weliswaar mogelijk is 20 bedrijven van 36 ha te stichten in plaats van 15 bedrijven van 48 ha, maar dit gaat slechts gepaard met een verhoging van de toegevoegde waarde ter grootte van circa f. 15.000 per jaar. Zelfs als het additioneel benodigde kapitaal helemaal geen rente behoefte op te leveren zou er per additionele boer per jaar slechts f. 3.000 als beloning overschieten, indien de overige produktiefactoren gelijk zouden worden beloofd als bij bedrijven van 48 ha mogelijk is.

Wordt niet 36 doch 24 ha per bedrijf gekozen, dan is er per 720 ha en per jaar in 1952/53 door middel van een additionele investering van f. 570.000 en een toevoeging van 10 boeren maar f. 8.000 meer te verdelen als beloning voor grond, arbeid en kapitaal dan bij de 36 ha-bedrijven.

Worden vervolgens bedrijven van 12 ha vergeleken met die van 24 ha, dan is per 720 ha een additionele „input” nodig van f. 220.000 en 10 arbeidskrachten. De verhoging van de toegevoegde waarde belooft in dit geval nog circa f. 4.000 per jaar.

In 1952/53 was het dus mogelijk 15 bedrijven van 48 ha om te zetten in 60 bedrijven van 12 ha door per 720 ha ruim 1 miljoen gulden meer te investeren en de maximale arbeidsbezetting met 25 man uit te breiden. Dit betekent een aanvullende investering van f. 40.000 per additionele

⁶⁾ Hierbij dient evenwel te worden bedacht, dat het bedrag der investeringsmiddelen, dat loonwerkers nodig hebben uiteraard niet in de kapitaalbehoefte der landbouwbedrijven is begrepen. In het geval van 15 ha-bedrijven is dit groter dan dat, wat aanvulling moet geven op de inventaris der 45 ha-bedrijven.

arbeidskracht. Bij de toenmalige bedrijfsvoering gaat deze „input”-verhoging gepaard met een stijging van de toegevoegde waarde per 720 ha ter grootte van f. 27.000 per jaar of met f. 1.080 per additionele input van 1 man + f. 40.000. Bij waardering tegen het loon resp. de rentevoet van 1953 komt deze marginale „input” neer op ruim f. 5.000 per jaar. De verhouding tussen marginale kosten en opbrengsten is dus zeer ongunstig.

Voor de situatie omstreeks 1960 kunnen soortgelijke verschillen worden verwacht. Het zal dan vermoedelijk mogelijk zijn 48 bedrijven van 15 ha te stichten en te exploiteren in plaats van 16 bedrijven van 45 ha door per 720 ha bijna f. 800.000 meer te investeren en de maximale arbeidsbezetting met 32 man uit te breiden, ongeacht de extra investeringen der loonwerkers. Per additionele arbeidskracht (in de landbouwbedrijven) is dan dus een extra investering nodig van ruim f. 24.000. Deze toeneming van de „input” zal vermoedelijk gepaard gaan met een verlaging van de toegevoegde waarde met f. 58.000 per jaar of f. 1.800 per additionele „input” van 1 man + f. 24.000.

Het economisch rendement van de additionele toevoegingen van arbeid en kapitaal is dus omstreeks 1960 nog aanzienlijk ongunstiger dan het in 1952/53 reeds was. Het is ten enen male onvoldoende om een redelijke beloning van deze additionele produktiefactoren te kunnen verkrijgen.

Dit is een zeer belangrijke conclusie. Er volgt immers uit, dat het door vergroting van de oppervlakte per bedrijf mogelijk is aanzienlijke hoeveelheden kapitaal en arbeid aan akkerbouwbedrijven in een gebied als deze nieuwe polders te onttrekken resp. te onthouden en daarmee een belangrijke verbetering van het economisch rendement der resterende produktiefactoren te bereiken. Voor zover er een toestand van „full-employment” bestaat zijn aan een structuurwijziging in deze zin dus belangrijke economische voordelen verbonden.

Eist structuurwijziging oppervlaktevergroting?

Nu kan de vraag worden gesteld, of structuurwijzigingen steeds moeten inhouden, dat de oppervlakte der bedrijven wordt vergroot. Het antwoord hierop luidt, dat dit niet in alle omstandigheden nodig is. Het is n.l. slechts nodig, voor zover de ongunstige verhouding tussen de produktiefactoren grond, arbeid en kapitaal der kleine bedrijven niet op andere wijze gelijk kan worden gemaakt aan de gunstiger verhouding der grotere bedrijven.

Door samenwerking tussen de kleine bedrijven of het inschakelen van loonwerkers is het t.a.v. de werktuigen in beginsel niet zo moeilijk deze op dezelfde wijze uit te rusten als kenmerkend is voor de grote bedrijven. Veel moeilijker is dit te verwezenlijken voor de bedrijfsgebouwen en vooral voor de factor arbeid. Vaak is op kleine bedrijven immers zoveel arbeid beschikbaar dat het bereiken van de gewenste combinatie van produktiefactoren onmogelijk is, als de oppervlakte der bedrijven niet zou worden vergroot.

De dynamiek van het economisch leven, speciaal de ontwikkeling van de mechanisatie en de stijging van de lonen en de prijzen der produktiemiddelen, doet de noodzaak tot vergroting van de oppervlakte der bedrijven toenemen. Dit blijkt uit de gegevens van de hier besproken akkerbouwbedrijven. In de situatie 1952/53 zou het in beginsel mogelijk zijn geweest met 60 bedrijven van 12 ha hetzelfde gunstige rendement te bereiken als dat van 16 bedrijven van 45 ha of 15 van 48 ha. Onder de voor 1960 verwachte omstandigheden kan het aantal bedrijven

in beginsel per 720 ha nog slechts 48 zijn, zonder per se in een daling van de rentabiliteit te moeten resulteren.

In 1952/53 was het aantal vaste arbeidskrachten (boeren en vaste arbeiders) per 720 ha bij de 48 ha-bedrijven namelijk nog 60, terwijl voor 1960 wordt verwacht dat deze groep arbeidskrachten op de 45 ha-bedrijven zal zijn gedaald tot 48 man per 720 ha. Was economisch bezien in dit akkerbouwgebied in 1952/53 minimaal minstens 12 ha nodig om als eenmansbedrijf — althans in beginsel — het gunstige rendement der grote bedrijven nog dicht te kunnen benaderen, voor 1960 moet deze minimum-grootte vermoedelijk reeds op 15 ha worden gesteld.

De bedrijven, die qua oppervlakte grond „klein” zijn, zouden voor het bereiken van een gelijk rendement in alle opzichten dezelfde structuur moeten krijgen als de bedrijven van 45 of 48 ha. De „kleine” bedrijven zouden derhalve per oppervlakte-eenheid gekenmerkt moeten zijn door dezelfde bedrijfsuitrusting, hetzelfde productieplan, dezelfde intensiteitsgraad en bedrijfsorganisatie als de „grote” bedrijven. Er zou dan nog slechts verschil bestaan t.a.v. de hoeveelheden der produktiefactoren grond, arbeid en kapitaal per bedrijf; de verhoudingen tussen deze produktiefactoren zouden op bedrijven van verschillende „grootte” gelijk zijn geworden.

Dit zou uiteraard wel heel veel vergen op het gebied van samenwerking tussen de boeren onderling en het inschakelen van loonwerkers e.d. Het ziet er evenwel naar uit dat deze samenwerking — mits goed uitgevoerd — zeer rendabel kan zijn! Nader onderzoek op dit punt is daarom zeer urgent.

Perspectieven door aanbodwijzigingen?

Er zijn evenwel nog andere factoren die in de beschouwing moeten worden betrokken. Aangezien het niet de bedoeling is het onderhavige onderwerp in dit artikel uitputtend te behandelen, wordt tot slot nog slechts zeer in het kort aandacht gevraagd voor één factor.

Structuurwijzigingen zullen o.a. tot gevolg hebben, dat het totale aanbod aan landbouwprodukten wordt gewijzigd. Gezien de verschillen in productieplan tussen bedrijven van verschillende grootte mag worden verwacht, dat de vergroting van de oppervlakte grond per bedrijf in eerste aanleg zal leiden tot verlaging van het totale aanbod aan dierlijke produkten en hakvruchten en een verhoging van het aanbod aan granen.

Voor akkerbouwbedrijven geven de hier besproken onderzoekingen reeds een aanwijzing in deze richting. Per 720 ha was bijv. het aantal melkkoeien in 1952/53 bij de 12 ha-bedrijven 180, bij de 48 ha-bedrijven echter maar 15 stuks. Ten aanzien van de veeteeltsector is de volgende tabel evenwel interessanter.

TABEL 2.

Aantal dieren per 100 ha, naar bedrijfsgrootteklassen a)

Grootteklasse	1-3 ha	3-5 ha	5-10 ha	10-20 ha	20-50 ha	> 50 ha
Rundvee (mei 1953)	180	165	150	140	110	60
Varkens (mei 1952)	240	175	140	100	55	30
Kippen (mei 1953)	5.800	3.700	2.200	900	240	80

a) Bron: C.B.S.; gemiddelde van alle Nederlandse bedrijven met hetzij rundvee, varkens, resp. kippen.

Verlaging van het aanbod zal — ceteris paribus — resulteren in hogere prijzen voor de desbetreffende produkten.

Vooral in het geval dat de structuurveranderingen betrekking hebben op alle bedrijfstypen in een uitgestrekt gebied, bijv. de landen die lid zijn of worden van de Europese Economische Gemeenschap, zal dit effect belangrijk kunnen zijn.

Deze wijzigingen in de prijzen der eindprodukten zullen op hun beurt uiteraard ook aanleiding geven tot wijzigingen in het productieplan der bedrijven. Verwacht mag worden, dat de gunstiger wordende prijsverhoudingen tussen dierlijke produkten en voergranen zal leiden tot een uitbreiding van de veestapel, die de aanvankelijke inkrimping tot staan zal brengen en wellicht voor een deel zal compenseren.

Van een structuurwijziging, die tot gevolg heeft dat „kleine” bedrijven de structuur krijgen van „grotere” (de kleine bedrijven door vergroting van de oppervlakte grond, de wat grotere door wijziging van bedrijfsorganisatie en bedrijfsvoering) mag derhalve waarschijnlijk in dubbel opzicht een gunstig effect worden verwacht. Allereerst zal de rentabiliteit reeds bij gelijkblijvende prijzen der eindprodukten aanzienlijk worden verbeterd door verlaging der produktiekosten. Dit effect zal nog worden vergroot, doordat vermoedelijk ook de opbrengsten hoger zullen worden. Het is o.a. te verwachten, dat de veestapel op de resterende „grotere” gemengde bedrijven op rendabele wijze kan worden vergroot ten opzichte van de omvang die voor de structuurwijziging op de grotere gemengde bedrijven voorkwam.

De structuurveranderingen in de zin van oppervlaktevergroting per bedrijf behoeven daardoor om voldoende effect te sorteren waarschijnlijk minder ingrijpend te zijn dan vermoedelijk veelal wordt gevreesd, indien het gebied waarin ze worden doorgevoerd maar voldoende groot is.

Nader onderzoek in alle sectoren van de landbouw — zowel bedrijfseconomisch onderzoek, als marktonderzoek en streekonderzoek — is echter nodig om een all-round goed gefundeerd antwoord te kunnen geven op de vraag welke structuurwijzigingen uit economisch oogpunt wenselijk en mogelijk zijn.

Aangezien het effect van structuurwijzigingen afhankelijk is van de grootte van het gebied waar ze worden toegepast, is reeds gewezen op de bijdrage die de Europese Economische Gemeenschap kan leveren. Binnenkort zal de vraag worden aangesneden, welke gemeenschappelijke landbouwpolitiek de E.E.G.-landen zullen gaan voeren. Van Nederlandse zijde is reeds enkele malen gewezen op de noodzaak van een doeltreffende gemeenschappelijke structuurpolitiek t.a.v. de landbouw⁷⁾. Om te voorkomen, dat dit beleid ten slotte zal resulteren in een sterke bescherming van de landbouw en het conserveren van de landbouwstructuur der verschillende landen — dit zou zeer nadelig zijn voor ons land — zullen van Nederlandse zijde de nodige overtuigende argumenten moeten worden aangevoerd ten aanzien van noodzaak en wenselijkheid der structuurwijzigingen. In verband hiermee is nader onderzoek, zoals het zojuist bedoelde, thans uitermate urgent.

Samenvatting en conclusie.

Onderzoekingen over akkerbouwbedrijven in de Noord-oostpolder wijzen uit, dat het economisch rendement van de produktiefactoren grond, arbeid en kapitaal aanzienlijk ongunstiger wordt, indien per eenheid grond meer arbeid

⁷⁾ Zie o.a. Drs. W. Je Mair: „De Euromarkt en de landbouw” in „E.-S.B.” van 11 en 18 september 1957.

Problemen en ervaringen rond de invoering van elektronische administratiemachines¹⁾

In dit artikel wordt erop gewezen, dat met de invoering van elektronische administratiemachines grote belangstelling is ontstaan voor het overbrengen van bestuurs- en administratieve gegevens via telecommunicatiemiddelen. Hij licht dit toe aan de hand van de Sylvania Electric Products Inc. Vervolgens behandelt hij o.a. de wijze, waarop aan de bij het gebruik van elektronische reken- en administratiemachines opkomende vraag naar opleiding en herscholing wordt tegemoet gekomen en de invloed der administratiemachines op de accountantscontrole. Schrijver besluit zijn beschouwing met op te merken, dat er geen twi- fel aan is, dat voor massa-administraties de naaste toekomst aan de elektronische administra- tietechniek is. Het bedrijf, dat zich reeds nu met de invoering van elektronische machines gaat be- zighouden, begeeft zich in een fascinerende, maar zorgvolle reorganisatie van lange duur.

(II)¹⁾

De toenemende betekenis van de telecommunicatiemiddelen.

Een bijzonder, opvallend verschijnsel is, dat met de invoering van elektronische administratiemachines, vooral bij ondernemingen met gedecentraliseerde fabrieken, kantoren, magazijnen, verladingscentra enz., grote belangstelling is ontstaan voor het overbrengen van bestuurs- en administratiegegevens per telefoon, telegraaf en telex. Terwijl vroeger toezending per post in verband met het tempo, waarin de administratie werd gevoerd en over- zichten werden samengesteld, voldoende was, begint er nu in het kader van de aanmerkelijke versnelling in de bewerking van administratieve gegevens en het opstellen van overzichten ook grote aandacht te ontstaan voor het vlugger en toch betrouwbaar overbrengen van de gegevens van de bedrijfsonderdelen naar het elektronische admini- stratiecentrum. De voordelen van elektronische admini- stratiemachines, aldus een veel gehoorde mening, komen eerst daardoor goed tot hun recht.

Voor die bedrijven, die hun productie en/of verkoop decentraliseren of verder decentraliseren, wordt de aan-

wezigheid van een snelle overbrenging van gegevens van de gedecentraliseerde onderdelen naar het hoofdkantoor vice versa zelfs een voorwaarde voor het succes van de decentralisatie geoordeeld. De intensieve belangstelling voor telecommunicatieprocédé's blijkt o.a. uit het feit, dat annex de invoering van elektronische administratie- machines reeds op vrij grote schaal telegraaflijnen worden gehuurd. De via deze lijnen ontvangen gegevens worden thans nog door menselijke tussenkomst in de administra- tie-apparatuur gevoerd, maar er wordt naarstig gezocht naar de mogelijkheden van een directe verbinding tussen telecommunicatie- en elektronische administratie-appara- tuur.

De uitschakeling van de manuele schakel aan de ingang van de elektronische administratie kan in tweeërlei opzicht besparend werken, nl. door betrouwbaarder overbrenging van gegevens en directe eliminering van arbeid.

De American Telegraph and Telephone Cy, die meer

¹⁾ Voor (I) zie „E.-S.B.” van 22 januari 1958.

(vervolg van blz. 90)

en kapitaal wordt gebruikt dan in de grote bedrijven (45 à 48 ha) gebruikelijk is.

Door het wijzigen van de verhoudingen dezer factoren kunnen relatief kleine akkerbouwbedrijven in belangrijke mate vooruitgaan in rentabiliteit. Dit gunstige effect kan worden verkregen door vermindering van de investeringen en verlaging van het aantal arbeidskrachten per opper- vlakte-eenheid.

Onder de verhoudingen van 1952/53 was het gunstige rendement der grote akkerbouwbedrijven in beginsel door een zeer nauwe onderlinge samenwerking en eventueel het inschakelen van loonwerkers ook bereikbaar op kleine bedrijven, voor zover de oppervlakte per bedrijf minimaal ten minste 12 ha was. Over enkele jaren zal deze minimum- oppervlakte vermoedelijk reeds op minstens 15 ha moeten worden gesteld.

De rentabiliteitsverbetering is in de eerste plaats een gevolg van het lager worden van de produktiekosten bij

vrijwel gelijk blijvende opbrengsten. Indien structuur- verbeteringen evenwel gelijktijdig in een aantal landen zouden worden doorgevoerd, is tevens te verwachten, dat de opbrengsten gunstiger zullen worden, met name die van de veehouderij.

Het laatstgenoemde maakt het wenselijk dat bij de besprekingen over de gemeenschappelijk door de E.E.G- landen te voeren landbouwpolitiek wordt besloten dit beleid vooral ook te richten op sanering van de structuur der agrarische bedrijven.

Om dit te bereiken zullen van Nederlandse zijde over- tuigende argumenten moeten worden aangevoerd. Voor het verkrijgen van een all-round inzicht in de betekenis van structuurwijzigingen zijn echter nog slechts zeer frag- mentarisch gegevens beschikbaar. Onderzoek, waarbij alle sectoren van de landbouw aan bod komen, is thans der- halve uitermate urgent.

Voorburg.

J. F. VAN RIEMSDIJK.

dan 80 pCt. van het telefoonnet in de Verenigde Staten verzorgt, heeft een uitgebreide research ondernomen om het telefoonnet dienstbaar te maken aan de transmissie van administratieve gegevens. Zij heeft een systeem ontwikkeld waarbij een abonnee op de gebruikelijke wijze oproept, aan de opgeroepene mededeelt wat hij voornemens is over te seinen en vervolgens zijn toestel met een magnetische band verbindt, waarop alle over te brengen gegevens tevoren zijn vermeld. De opgeroepene ontvangt dan deze gegevens eveneens op een magnetische band, waarmee hij inmiddels zijn toestel heeft verbonden. Deze band kan dan weer uitgangspunt zijn voor invoer in administratie-apparatuur.

De snelheid van deze wijze van transmissie is thans 1.000 woorden per minuut; dit is 16 maal de snelheid van overbrengen van gegevens door middel van een gebruikelijke telexinstallatie ²⁾. Deze snelheid lijkt nog niet zo hoog, maar te bedenken valt, dat hier nog maar sprake is van een begin.

Men hoort ook veel spreken over de combinatie van elektronische administratietechniek en televisie. Ik heb hiervan evenwel nog geen voorbeeld in de praktijk gezien. Op het in september jl. te Amsterdam gehouden Internationaal Accountantscongres deelde de controller van de General Electric Company mede, dat zijn maatschappij streeft naar de vervanging van de gebruikelijke overzichten en rapporten door een informatiesysteem via een televisiescherm annex een serie knoppen. „For example, if a general manager is interested in his profit and losses results, by pushing his profit and loss button, he would have the information for the current period up until let us say one minute ago, upon the screen in front of him” ³⁾. Dit „one minute ago” moet men natuurlijk met een korteltje zout nemen, maar de opmerking geeft wel een idee in welke richting gedacht wordt.

Sylvania Electric Products Inc.

Bovenstaande uiteenzettingen kunnen nog nader toegelicht worden met een korte beschrijving van het zgn. Data Processing Center van de Sylvania Electric Products Inc. Deze maatschappij, die ongeveer 27.000 employé's in dienst heeft, fabriceert, verkoopt enz. een groot aantal elektrische artikelen en systemen in ongeveer 100 over de Verenigde Staten (7 in Canada) verspreide fabrieken, kantoren en laboratoria. Deze eenheden zijn elk aangesloten op drie centra door middel van telegraaflijnen, die voor volledig of gedeeltelijk gebruik gehuurd zijn (kosten \$ 600.000 per jaar).

Het voornaamste is gehuisvest in een fraai nieuw kantoorgebouw te Camillus bij Syracuse (N.Y.) en is bedoeld als elektronisch administratiecentrum. Behalve conventionele ponskaartenapparatuur, die voorbestemd is om te verdwijnen, is als voornaamste elektronische administratie-apparatuur een Univac in gebruik. In Camillus worden per dag 10.000 berichten via de telegraaflijnen verwerkt. Hiervan zijn slechts 200 voor het Processing Center bestemd, maar deze hebben een lengte van 5.000 tot 20.000 symbolen tegen gemiddeld 650 symbolen voor de overige

²⁾ Geheel juist is deze vergelijking niet. Over één telefoonkanaal kunnen de gegevens van 24 telexapparaten worden overgeleid, dus $24/16 = 3/2$ maal zoveel als bij bovenbedoelde telefoontransmissie. Evenwel, men heeft dan ook 24 parallel geschakelde verzend- en ontvangmachines nodig!

³⁾ Zie uitvoeriger daaromtrent het te zijner tijd te verschijnen verslag van dit congres.

berichten. Het is een imposant gezicht de elektronische administratie en de omvangrijke telegraafapparatuur in werking te zien.

De principiële beslissing van de centrale leiding van Sylvania om een centrale geautomatiseerde administratie na te streven was genomen na een studie van zes maanden en hield als eis in de opstelling van een vijfjarenplan om het beginselbesluit te realiseren. De korte studieduur hield verband met het feit, dat de centrale leiding overtuigd was van de dringende noodzaak van „office automation”, terwijl wat het vijfjarenplan betreft hetzelfde beleid werd gevolgd als ten aanzien van de fabrieksautomatisering.

De leiding van de studie berustte bij een groep onder leiding van de controller, aan wie tevens de uitvoering van het beginselbesluit van de directie werd opgedragen. De groep werd bijgestaan door technisch personeel van het laboratorium.

De controller heeft samen met twee van zijn medewerkers onder de titel „Administrative Automation at Sylvania, a case study” het een en ander over de invoering van de elektronische administratietechniek medegedeeld. In de titel valt op het woord „administrative (automation)”, dat veel ruimer is dan het Hollandse „administratie” en dat beter door „accounting” zou kunnen worden weergegeven. Het Engelse woord „administrative”, waarbij meer aan het begrip besturen moet worden gedacht, is door de schrijver bewust gekozen, omdat het hem niet in de eerste plaats gaat om de betekenis van de nieuwe techniek voor de boekhouding, maar als informatiebron voor de bedrijfsleiding in alle sectoren en op verschillende niveaus. „It is our plan eventually to have all record keeping related to *engineering, manufacturing, and distribution*, as well as to the *administrative effort*, maintained at the Data Processing Center” (curs. van mij).

Ook het opschrift van het eerste deel „Centralized data processing — Decentralized management” is tekenend. Het is een verdediging van de centralisatie van de administratie in verband met de al sinds jaren door Sylvania op interessante wijze verkondigde „philosophy of management decentralization” ⁴⁾.

„Now, when I talk about *decentralized* management in one breath, and about *centralized* record keeping and data processing in the next, am I performing the conversational feat of talking out of both sides of my mouth at the same time? Actually, I am not. The following paragraphs will give some sense of how this apparent contradiction came about.

Early in our initial survey it became evident that, *on a decentralized basis*, the application of high-speed computers to our record-keeping functions was impractical because of the high cost. The study pointed up one other very significant fact: that, by our existing methods, we were not supplying our people with the tools which would enable them to do the best job. *They were spending so much time in the compilation of information that they ran out of time to think.* On the basis of this elementary observation, we reached several conclusions:

- A high-speed digital computer would solve our problem by eliminating the drudgery of a man's work, thus allowing him more time for constructive thinking.
- The continuance of decentralized record keeping was a luxury which we could no longer afford.
- We must retain our decentralized operating procedure and philosophy”.

⁴⁾ Zie voor een beknopte uiteenzetting van deze filosofie „Statement of Don G. Mitchell, Chairman and President, Sylvania Electric Products, Inc. on „Automation and Technological Change” before the Subcommittee on Economic Stabilization of the Joint Committee on the Economic Report (Congress of the United States)”, 1955, blz. 183 e.v.

In dit verband licht hij toe, dat het data processing system niet op het hoofdkantoor te New York gevestigd is, maar elders in Syracuse.

„Significantly, it was necessary to locate the service center in an area where it could not be „married”, or even considered a „close relative”, to any other operation. The success of our sales campaign in connection with the Data Processing Center varied almost directly with the degree of independence which we could insure for our data-processing activity. I do not believe our program would have been as successful if we had established the Data Processing Center at the headquarters of any of our divisions, or even at corporate headquarters in New York City”.

Als een belangrijke overweging, die tot invoering van de computer, etc. deed besluiten, noemt de schrijver de ontwikkeling van de verhouding van het aantal kantoor-employé's tot de fabrieksarbeiders:

	kantoor	fabriek.
1940	11	100
1956	16	100
1971 (verwacht)	24	100

„This, then, is the conclusion: Although the manufacturing plant has become increasingly efficient and less costly, the office has become, in contrast, less efficient and increasingly costly”.

Hij verwacht, dat door de automatisering van de administratie in de komende vijf, misschien tien jaar het administratief personeel zich niet meer zal uitbreiden en dat daarom de verhouding van de administratieve employé's tot de totale employé's „will radically reverse its recent upward trend”.

Het tweede deel heet: „Organization and integration” en vermeldt o.a. op welke wijze men het vijfjarenplan hoopt te realiseren. Nadat opgemerkt is, dat „Sylvania's program required the development of an entirely new organization”, wordt o.a. melding gemaakt van de nieuwe functie „Director Data Processing Center”, welke aldus wordt toegelicht:

„Coordination of all activities must be under the direction of an administrator who knows Sylvania's management philosophy, its operational setup by division, and its policies at corporate and division levels — and who can sell the program to management at all levels”.

Het derde deel draagt het opschrift „The program in operation”. Het geeft een beschouwing van de organisatie van het communicatiesysteem en laat duidelijk zien welk een belangrijke rol dit systeem vervult. Hier wordt voorts vermeld, dat er van de vele voorgenomen activiteiten via de Univac computer momenteel nog slechts twee „onderweg” zijn. De eerste is de loonadministratie voor de 27.000 employé's, de tweede „a company-wide integrated customer order entry system”, waarvan de gegevens zullen dienen voor de facturering, debiteurenadministratie, verkoopstatistieken, voorraadbeheer en voorraadplanning, marktanalyse, produktieplanning en distributie over de vele fabrieken, budgettering. Bij mijn bezoek kreeg ik de indruk, dat dit laatste programma nog maar nauwelijks in uitvoering was. Als ruimtebesparing noemde men niet minder dan 67 pCt. met een ponskaartensysteem als vergelijkingsbasis.

Het vijfjarenplan eindigt in 1961; het zal interessant zijn dan te weten in hoeverre de voortvarende leiding van Sylvania haar ambitieus programma heeft weten te verwezenlijken. Vermoedelijk zijn er dan ook kosten/nut vergelijkingen, waaromtrent thans niets concreets kon worden gezegd, aanwezig.

Invloed op het onderwijs.

Het gebruik van elektronische reken- en administratiemachines vraagt opleiding en herscholing. Deze geschieden thans voor een belangrijk deel door leveranciers en universiteiten. Het hoger onderwijs blijkt hogelijk in de nieuwere methodieken en technieken geïnteresseerd. De dean van het New York University College of Engineering wees bij de in gebruik stelling van een IBM 650 ten behoeve van het onderwijs op de verwachting, dat in 1966 alleen reeds in de Verenigde Staten 10.000 elektronische reken- en administratiemachines in gebruik zouden zijn, waardoor het hoger onderwijs voor de taak zou worden gesteld in ongeveer tien jaar tijds 160.000 personen voor het nieuwe gebied op te leiden. Bij een bezoek aan een drietal universiteiten bleek enerzijds de voortvarendheid, waarmee de betreffende materie reeds wordt aangepakt, anderzijds de grote moeite om „van de grond” te komen, omdat het uitermate moeilijk is fictieve administraties, die zich goed voor studie en experimentele doeleinden lenen, op te zetten. In de meeste gevallen moet daarom de studie voorshands beperkt blijven tot enige eenvoudige oefeningen in het programmeren en wordt de apparatuur benut voor allerlei gewone „service”-arbeid voor derden ⁵⁾.

Zowel de technische, natuur- en wiskundige als economische faculteiten bleken over installaties te beschikken. Tot nu toe werkten ze veelal onafhankelijk van elkaar, maar in verband met de moeilijkheden om de apparatuur doelmatig voor het onderwijs te gebruiken is er thans onderling overleg. Men is er ook bijzonder op gebrand om de studie van de zgn. operations research en het gebruik van computers met elkaar in verband te brengen, maar daarbij doet zich dezelfde moeilijkheid voor als ten aanzien van de administratie, nl. dat het niet eenvoudig is concrete studievoorbelden voor operations research te vinden!

De Wayne University te Detroit, die zich bijzonder actief heeft getoond ten aanzien van opleidingsvraagstukken, heeft momenteel al 2.600 man, zowel in (1/3 deel) als buiten (2/3 deel) universitair verband, opgeleid. Reeds in 1954 heeft zij een „first conference on training personnel for the computing machine field” gehouden, waaromtrent een uitvoerig verslag is verschenen ⁶⁾. Bij deze universiteit kan voorts een Master's Degree in Data Processing worden verkregen!

Om misverstand te voorkomen merk ik in dit verband op, dat ik met de weergave van bovenstaande ervaringen overigens niet de indruk wil vestigen, onverdeeld voorstander van vergaande specialisaties en technieken tijdens een academische studie te zijn (tenzij in kopopleidingen).

„Come back” van de public accountant.

Tijdens mijn verblijf in 1955 leek het of de public accountant ten aanzien van de nieuwe administratietechniek geen rol van betekenis zou gaan spelen. Bijna overal waar ik kwam was men van mening, dat de nieuwe materie buiten het bereik van de public accountant lag en dat andere specialisten van node waren. Te dien aanzien blijkt thans een opmerkelijke wijziging van opinie. Herhaaldelijk werd medegedeeld, dat de public accountants een be-

⁵⁾ De meeste universiteiten huren of kopen installaties voor 60 pCt. van de normale prijs op voorwaarde dat hun „service”-arbeid voor derden een bepaalde omvang niet overschrijdt.

⁶⁾ „Proceedings of the first conference on training personnel for the computing machine field”, edited by A. W. Jacobson, Detroit 1955.

langrijke rol spelen en bij het advies aan de centrale leiding omtrent de aanschaffing van elektronische administratie-apparatuur en bij geleidelijke invoering van de nieuwe techniek in de praktijk.

Leveranciers blijken voorts op grote schaal public accountants uit te nodigen om gedurende enige weken in hun opleidingscentra kennis te maken met de nieuwste ontwikkelingen, gebruikstechnieken enz.

De oorzaken van deze belangrijke koerswijziging moet eensdeels gezocht worden in het feit, dat verschillende grote accountantskantoren energiek de vorming van een omvangrijke staf aan adviseurs op het gebied van electronic data processing ter hand hebben genomen, anderzijds in de omstandigheid, dat de centrale leiding van vele bedrijven, geconfronteerd met de talrijke onzekerheden, risico's, en verreikendheid van te nemen beslissingen over de aanschaffing van kostbare elektronische administratie-apparatuur, zich ten slotte voor een bezonnen advies het veiligst blijken te voelen bij hun traditionele en onafhankelijke administratiedeskundige, de public accountant.

Elektronische administratietechniek en accountantscontrole.

Hier en daar heeft men zich in accountantskringen bezorgd getoond over de invloed van de elektronische administratietechniek op de accountantscontrole. Zal, nu zoveel aantekeningen op papier wegvallen, een deugdelijke controle nog wel mogelijk zijn? Of zullen belangrijke extra kosten moeten worden gemaakt om in de nieuwe situatie een effectieve controle mogelijk te maken? Het belang hiervan springt in het oog indien o.a. in aanmerking wordt genomen dat aan de New York Stock Exchange alleen fondsen verhandeld mogen worden van ondernemingen, wier jaarrekening door een bevoegd public accountant wordt ondertekend.

De discussies over dit vraagstuk zijn in de Verenigde Staten nog nauwelijks op gang, maar er blijkt toch wel een algemeen gevoelen en inzicht te bestaan dat de problemen mee zullen vallen, vooral wanneer de accountants zich voldoende verdiepen in de methodiek en de mogelijkheden van de nieuwe administratie-apparatuur en de bedrijfsleiding er voor zorgt hen tijdig in de elektronificatie van de administratie en de daarmee samenhangende programmering te doen participeren.

Belangrijke besparingsmogelijkheden bij samenwerking met instanties buiten het bedrijf.

Het inbrengen van gegevens in de machine geschiedt voor een belangrijk deel via het coderen van op documenten van derden — facturen, verladingsdocumenten enz. — voorkomende gegevens. Dit coderen kost veel tijd. Bij de behandeling van het input-probleem voor banken werd reeds uiteengezet, hoe met succes getracht wordt het coderen geheel of ten dele te ontgaan door het rechtstreeks lezen van de op de cheques gedrukte cijfers.

Een zelfde gedachte kan misschien ook vruchtbaar blijken, wanneer er overleg tussen de bedrijven onderling en overheidsinstanties tot stand zou komen teneinde na te gaan in hoeverre meer documenten van derden via standaardisering van formulieren, lettertype, boekhoudmachines, e.d. voor rechtstreeks lezen en overbrengen in elektronische administratiemachines geschikt gemaakt kunnen worden.

Zou deze gedachte realiseerbaar blijken, dan zijn uitermate belangrijke besparingen mogelijk. In het algemeen bleek in de Verenigde Staten aan deze perspectieven nog

weinig aandacht te zijn geschonken. Wel wees men mij op een in hetzelfde vlak liggende mogelijkheid, die reeds een begin van verwezenlijking had gevonden.

Evenals bij ons moeten ook in de Verenigde Staten met korte tussenpozen omvangrijke opgaven worden gedaan ten behoeve van de zgn. sociale verzekeringen. Het is de bedrijven in de Verenigde Staten nu toegestaan — na overleg — deze aan hun elektronische administratie ontleende opgaven op een magnetische band in te zenden. Zo zendt het bedrijf van de General Electric te Schenectady in plaats van kwartaalrapporten van 900 bladzijden getypt schrift thans een „roll of magnetic tape” van nog geen kilo gewicht aan de Social Security Administration.

Hiermede te vergelijken is een dezer dagen door de directie van de A.K.U. in ons land aan de P.T.T. gedaan verzoek om bij automatisering van de postcheque- en girodienst de mogelijkheid van inzending van giroopdrachten op een magnetische tape te willen overwegen. Uit een en ander blijkt welke bijzondere efficiency-perspectieven de ontwikkeling van elektronische administratie-apparatuur kan inhouden.

Elektronische administratiemachines en public relations.

De invoering van elektronische administratie-apparatuur is een dankbaar object voor de public relations-afdeling der bedrijven. Vaak wordt reeds lang vóór de invoering veel tam tam gemaakt over de „wondermachine” en haar gevolgen voor verhoging van de service, produktiviteit en efficiency. Dit draagt ertoe bij dat, gelijk reeds boven opgemerkt, prestige-overwegingen een rol bij het besluit tot overgang naar elektronische administratiemethoden gaan spelen.

Een bijzonder probleem is de belangstelling van deskundigen en het publiek voor de nieuwe machinerie geworden; die is zo overweldigend, dat vele bedrijven het bezoek hebben moeten rantsoeneren. Sommige van hen laten de bezoekers alleen nog maar door de ramen kijken. Bij één der bezochte bedrijven stond voor de computer-afdeling te lezen: „Sorry. We would like to invite you in — but in operation — this equipment is worth \$ 5 a minute and time marches on. If you have 4 minutes and 39 seconds and would like a description of this operation press button at your right”. Drukte men op de knop, dan kreeg men via een geluidsband een explicatie over het administratieproces.

De New York Insurance Company heeft de invoering van haar nieuwe administratietechniek dienstbaar gemaakt aan haar acquisitie. In een fraaie toonzaal, waarheen getracht wordt zoveel mogelijk bezoekers te leiden, heeft zij een maquette van haar omvangrijke apparatuur opgesteld en een beminnelijke jongedame geeft daarbij een uitleg met een gezicht alsof administratie noch elektronica enig geheim meer voor haar bevatten.

Slotopmerkingen.

Met het bovenstaande heb ik geen volledig beeld gegeven van al hetgeen kon worden waargenomen met betrekking tot de op gang zijnde elektronificatie van de administratie. De reden daarvan is, dat verschillende mededelingen en uiteenzettingen naar mijn mening te zeer op „science fiction” berusten of in feite gratuite beweringen zijn. Dit laatste was bijv. veelal het geval met beschouwingen over de invloed van elektronische administratiemachines op de arbeidsverhoudingen. Zo hoort men overal dat geen enkele employé ten gevolge van de nieuwe administratietechniek in salaris is achteruit gegaan. Eenzelfde geluid werd inder-

Uit een vergelijking van de formulering van het „equal pay”-beginsel in het Euromarktverdrag en in de Geneefse Conventie van 1951 kan worden afgeleid, dat de tekst van het Verdrag een beperkter strekking heeft dan die van de Conventie, omdat „arbeid van gelijke waarde” niet alleen „dezelfde arbeid” omvat, maar tevens betrekking heeft op alle arbeid, welke van gelijke waarde kan worden geacht. Het beginsel van „gelijke beloning voor arbeid van gelijke waarde” impliceert volgens schrijver tevens, dat wanneer de arbeid niet van gelijke waarde is, er verschillen in beloning kunnen bestaan. Schrijver schetst de ontstaansgeschiedenis van de Geneefse Conventie en gaat, tegen de achtergrond van de ontwikkeling van het „equal pay”-beginsel in Frankrijk na, wat de reden kan zijn, dat het E.E.G.-verdrag m.b.t. de differentiatie in beloning ruimer is, doch t.a.v. de typisch vrouwelijke arbeid beperkter zou zijn dan de Geneefse Conventie.

De „equal pay”- bepaling in het Euromarktverdrag

Artikel 119 van het Verdrag tot oprichting van de Europese Economische Gemeenschap bepaalt, dat ieder land in de loop van de eerste etappe — met name binnen vier jaar — voor toepassing van het beginsel gelijke beloning voor mannen en vrouwen voor eenzelfde arbeid zal zorgdragen en dit beginsel nadien zal handhaven. De wijze, waarop het beginsel „gelijke beloning voor eenzelfde arbeid” dient te worden toegepast, is in dit artikel als volgt gedefinieerd: „gelijkheid van beloning zonder onderscheid naar kunne, houdt in: a) dat de beloning voor gelijke arbeid in stukloon wordt vastgesteld op basis van dezelfde maatstaf en b) dat de beloning voor arbeid in tijdloon dezelfde is voor eenzelfde functie”.

Uit deze definitie is geconcludeerd, dat deze bepaling alleen doelt op gelijkheid van beloning bij functies, welke zowel door mannen als door vrouwen worden vervuld, zodat er derhalve geen verplichting bestaat ook de beloning van uitsluitend door vrouwen vervulde functies op hetzelfde peil te brengen als die van gelijkwaardige door mannen vervulde functies ¹⁾. Een vergelijking van de formulering

¹⁾ Mr. G. J. Balkenstein in „Sociaal-Economische Wetgeving”, juli/augustus 1957.

(vervolg van blz. 94)

tijd bij de automatisering in de productiesector vernomen, maar latere onderzoekingen toonden aan, dat in sommige bedrijven naast een gelijk blijven en „upgrading” van lonen en salarissen toch ook een „downgrading” heeft plaats gevonden en soms in niet onbetekenende mate. Ook de moeilijkheden met de vakverenigingen, die er hier en daar zijn geweest en nog zijn, heb ik niet vermeld omdat zij mij te specifiek Amerikaans lijken.

Wanneer ik tot besluit met een slotconclusie zou willen eindigen, dan zou het deze kunnen zijn: er is geen twijfel aan dat voor massa-administraties de naaste toekomst aan de elektronische administratietechniek is, maar het bedrijf dat zich reeds nu met de invoering van grote elektronische machines gaat bezighouden — en dat kan onvermijdelijk zijn — begeeft zich in een fascinerende, maar zorgvolle reorganisatie van lange duur.

¹⁾s-Gravenhage.

H. REINOUD.

van het „equal pay”-beginsel in het Verdrag met die in de Geneefse Conventie van 1951 inzake dit onderwerp, leidde tot dezelfde slotsom. In deze Conventie is nl. sprake van „arbeid van gelijke waarde”, terwijl het Verdrag spreekt van „dezelfde arbeid”.

Uit dit verschil in formulering is afgeleid, dat de tekst van het Verdrag een beperkter strekking heeft dan die van de Geneefse Conventie, omdat „arbeid van gelijke waarde” niet alleen „dezelfde arbeid” omvat, maar tevens betrekking heeft op alle arbeid, welke bijv. op basis van een systeem van functieclassificatie van gelijke waarde kan worden geacht. Dit zou dan betekenen, dat de eis van gelijke beloning voor eenzelfde arbeid in het Verdrag alleen betrekking heeft op die gevallen, waar mannen en vrouwen hetzelfde werk verrichten, zodat de beloning van typisch vrouwelijke arbeid, welke als regel niet door mannen wordt verricht, buiten de sfeer van deze eis valt ²⁾.

Bij het maken van een dergelijke vergelijking tussen de tekst van het E.E.G.-Verdrag en die van de Geneefse Conventie kan aan een ander verschil echter niet worden voorbijgegaan. Het beginsel „gelijke beloning voor arbeid van gelijke waarde” impliceert, dat wanneer de arbeid niet van gelijke waarde is er verschillen in beloning kunnen bestaan. Ingevolge artikel 3 van de Conventie kunnen dan ook objectief vastgestelde verschillen in prestatie zonder schending van het beginsel in de beloning tot uitdrukking worden gebracht.

In dit opzicht zou het Verdrag, dat voor eenzelfde functie eenzelfde beloning voorschrijft, ongeacht de waarde van de arbeid, verder gaan dan de Conventie, tenzij zou blijken, dat het in de Conventie toegestane verschil in beloning bij objectief vastgestelde prestatieverschillen alleen betrekking heeft op de typisch vrouwelijke arbeid en zodoende buiten de sfeer van de „equal pay”-bepaling in het Verdrag zou vallen. De voorgeschiedenis van de Conventie geeft echter aan een dergelijke opvatting geen steun.

Bij de voorbereiding tot de tot standkoming van de Geneefse Conventie is door het Internationaal Arbeidsbureau een onderzoek ingesteld naar de interpretaties, welke in de verschillende landen, waar voorzieningen met

²⁾ Dr. C. N. F. Swarttouw in „Economisch-Statistische Berichten”, 22 mei 1957.

betrekking tot de toepassing van het „equal pay”-beginsel reeds bestonden, aan de conceptie van de waarde van de arbeid werden gegeven. Bij dit onderzoek bleek, dat in de praktijk in hoofdzaak drie methoden werden gevolgd.

De eerste methode werd voornamelijk toegepast met betrekking tot werkzaamheden, waarin als gevolg van de oorlog mannen door vrouwen werden vervangen, of waarin door mannen en vrouwen naast en door elkaar arbeid werd verricht. Hierbij werd met handhaving van de bestaande — op mannenarbeid afgestemde — functieclassificatie het vrouwenloon gesteld op een gedeelte van het mannenloon, op basis van een algemeen percentage, dat geacht werd het verschil in prestatie tussen beide groepen in de betrokken werkzaamheden weer te geven. Het bezwaar van deze methode was echter, dat geen objectieve maatstaven konden worden gevonden, waarop een dergelijk algemeen percentage kon worden gebaseerd, zodat de vastgestelde verschillen in beloning altijd min of meer arbitrair bleken.

De tweede methode trachtte de betrekkelijke waarde van vrouwenarbeid vast te stellen op basis van haar algehele invloed op de produktiekosten. De factoren, welke geacht worden de efficiency van vrouwen te verminderen en dus hogere produktiekosten mede te brengen, werden hierbij onderscheiden in twee groepen.

De eerste groep omvatte die factoren, welke in direct verband staan met de te verrichten arbeid en wier invloed op de produktiekosten op objectieve wijze bepaalbaar zijn, zoals bijv. de noodzaak van extra toezicht of hulp, de noodzaak om andere prestatienormen aan te leggen of om de werkzaamheden, aan een bepaalde functie verbonden, te splitsen.

In de tweede groep werden die factoren van algemene aard ondergebracht, die aan vrouwenarbeid eigen zijn, zoals wettelijke beperking met betrekking tot werktijden en nachtarbeid, het grotere absentieïsme, het grotere verloop bij vrouwen en als gevolg daarvan de hogere inleerkosten³⁾ en de noodzaak om speciale „welfare”-faciliteiten beschikbaar te stellen, zoals bijv. kinderbewaarplaatsen.

Gezien de onmogelijkheid om de invloed van deze laatste groep factoren op verhoging van de produktiekosten of vermindering van de algehele waarde van vrouwenarbeid in gemengde beroepen kwantitatief te bepalen, werd om praktische redenen besloten, dat bij de definiëring van het begrip „arbeid van gelijke waarde” met deze factoren geen rekening zou worden gehouden⁴⁾.

De derde methode, ten slotte, welke de meest praktische werd geacht om tot een objectieve waardering van de „waarde van de arbeid” te komen, is die, waarbij het loon, hetzij als tijd- of als stukloon, wordt gebaseerd op door werkclassificatie en -analyse vast te stellen minimum-voorwaarden, waaraan een arbeider moet voldoen om een bepaalde werkzaamheid te verrichten en waarbij extra be-

loningen voor hogere kwalitatieve of kwantitatieve prestaties worden toegekend in de vorm van premies of toeslagen.

Volgens deze methode is de „job-content” en niet de waarde van de arbeider of de groep arbeiders bepalend voor de waarde van de arbeid, zodat hiermede de traditionele onderscheiding tussen „mannen”- en „vrouwen”-arbeid kan vervallen. Het was dan ook deze methode, welke geacht werd de beste basis te vormen, waarop het begrip „arbeid van gelijke waarde” in de Geneefse Conventie kan worden gedefinieerd.

De doorvoering van deze laatste methode bleek echter bij vele landen, waar de bepaling van de waarde van de arbeid, hetzij door de Overheid, hetzij door middel van collectieve onderhandeling op een der andere manieren geschiedde, in de praktijk op ernstige moeilijkheden te stuiten. In verband hiermede is de Conventie niet verder gegaan dan te bepalen, dat de bevordering en waarborging van de toepassing van het „equal pay”-beginsel zal geschieden door middelen, die passen bij de in gebruik zijnde methoden voor de vaststelling van de lonen. De mogelijkheid van differentiatie in de beloning⁵⁾ op grond van mindere waarde van vrouwenarbeid werd echter beperkt tot die gevallen, waarin verschillen in prestatie objectief konden worden vastgesteld. De desbetreffende bepaling, heeft derhalve niet alleen betrekking op de typische vrouwenarbeid, doch evenzeer op die gevallen, waarin vrouwen mannenarbeid of tezamen met mannen dezelfde arbeid verrichten.

De vraag rijst nu wat de raison zou kunnen zijn, dat het E.E.G.-Verdrag met betrekking tot de differentiatie in beloning ruimer is, doch ten aanzien van de typisch vrouwelijke arbeid beperkter zou zijn dan de Geneefse Conventie. In aanmerking nemende, dat de eis tot harmonisatie met betrekking tot de „equal-pay” van Franse zijde is gesteld met het oogmerk om de arbeidsverhouding op dat gebied op te trekken tot het niveau van dat land, zou het wel verklaarbaar zijn, dat het artikel in het E.E.G.-Verdrag verder gaat dan de overeenkomstige bepaling in de Geneefse Conventie. Welk belang zou Frankrijk er echter bij kunnen hebben dat het Verdrag ten aanzien van de typisch vrouwelijke arbeid beperkter zou zijn dan de Geneefse Conventie, temeer nu Frankrijk deze Conventie heeft geratificeerd en dus daaraan gebonden is? Voor een antwoord op deze vraag is het nodig de ontwikkeling van het „equal pay”-beginsel in Frankrijk te bezien.

Bij deze ontwikkeling heeft de Franse vakbeweging een belangrijke rol gespeeld, hetgeen zijn oorzaak vindt in het eigenaardig karakter, dat deze beweging, althans in de eerste decennia van haar bestaan, vertoonde. Bij haar oprichting in 1895 was de „Confédération Générale du Travail” niet alleen a-politiek, zij stond uitgesproken vijandig tegenover de Staat en haar organen, zelfs zo, dat zij van parlement en parlementaire vertegenwoordiging niets wilde

³⁾ In Nederland is het verloop van vrouwelijk personeel zowel in fabrieken als kantoren blijkens gegevens van het C.B.S. ongeveer tweemaal zo groot als dat der mannen. Wat de daaraan verbonden hogere inleerkosten betreft, is bij één der grote bedrijven in ons land becijferd, dat op een gemiddeld weekloon het verschil in afschrijving op vrouwelijk en mannelijk personeel een bedrag van 10 pCt. uitmaakt. In België speelt het verloop niet zo'n grote rol als in Nederland, als gevolg van het feit, dat het percentage werkende gehuwde vrouwen veel groter is. Daarentegen is het absentieïsme wegens ziekte in tegenstelling tot hier veel groter, nl. ca. tweemaal dat der mannen.

⁴⁾ Dit was ook het standpunt van de Nederlandse Regering in haar Memorie van Antwoord dd. 15 maart 1951, waarin haar standpunt met betrekking tot de ratificatie der Conventie werd kenbaar gemaakt.

⁵⁾ Deze differentiatie blijkt in de praktijk te variëren tussen 80 en 90 pCt. De Nederlandse Regering heeft zich destijds op het standpunt gesteld, dat bij toepassing van het beginsel gelijke beloning het loon van een vrouw, die in een bepaald beroep niet geheel gelijkwaardige arbeid verricht als haar mannelijke collega, op 85 of 95 pCt. van het loon van de man moet worden gesteld, al naar gelang van de werkclassificatie. In België blijkt op grond van ervaringsregels het basisloon van volwassen vrouwen op 70 tot 80 pCt. van dat der mannen te kunnen worden vastgesteld (M. E. Vaes: „Etude pratique des bases de rémunération dans les entreprises”). In bepaalde Belgische industrieën, waar het „equal pay”-principe reeds in werking is getreden, variëren de vrouwenlonen tussen 80 en 90 pCt. van die der mannen.

weten. Dit vond zijn oorzaak daarin, dat bij het ontstaan van de C.G.T. door fusie van de bestaande bonden twee factoren reeds hun stempel op de Franse arbeidersbeweging hadden gedrukt.

In de eerste plaats het feit, dat de grote revolutie Frankrijk had achtergelaten als een land van kleine burgers en boeren, waarin de groep industrie-arbeiders nimmer op een grote aanhang konden rekenen en ten tweede de grote teleurstelling, welke vooral de arbeidersklasse had beleefd aan de revolutie van 1848, welke de Tweede Republiek inleidde, toen bleek, dat ook onder de socialistische parlementsleden corruptie hoogtij vierde en het „enrichissez-vous” welhaast tot staatsreligie werd verheven.

Het was dan ook geen wonder, dat het door de anarcho-socialist, Pierre Proudhon, ontwikkelde syndicalisme, de leer van de staatloze gemeenschap, welke vanuit de economie door middel van een door „action directe” tweeweggebrachte omwenteling van de maatschappij bereikt moest worden, bij de arbeidersbeweging vruchtbare bodem vond. Vooral, toen in de syndicalistische ideologie gedachten-elementen van George Sorel en Henri Bergson werden geassimileerd.

Sorel, wiens theorieën grote invloed hebben gehad op Mussolini, was de romanticus van de „action révolutionnaire”. Elke revolutionaire daad, ongeacht haar drijfveren, vond in zijn ogen genade, want „zij schépt de krijgshaftige deugden, die één klasse van veroveraars bezitten moet”. Deze en de aan Bergson ontleende idee, dat het „élan vital” van een élitegroep in staat is massa-situaties te voorschijn te roepen en te benutten, vonden uiteraard bij een beweging, die nimmer op de steun van een meerderheid rekenen kon, greitig ingang.

Toen in 1909 Léon Jouhaux, later één der voormannen van de arbeiders-internationale, de leiding van de C.G.T. in handen kreeg, werd de „action directe” in de vorm van de algemene staking het voornaamste wapen. De syndicalistische ideologie bracht mee, dat dit wapen niet zo zeer werd beschouwd als middel om eisen tot verbetering van de levensstandaard kracht bij te zetten, dan wel „als de beslissende kennisgeving van het proletariaat, dat het tot een nieuwe opbouw der wereld volgens zijn plannen besloten is”.

Deze situatie bleef voortbestaan tot de eerste wereldoorlog, toen de noodzaak van 's lands verdediging de aanvankelijk sterk anti-militaristische en tegen de Staat gerichte C.G.T. in het kamp der Regering bracht. Dit leidde na de oorlog tot een scheuring in de vakbeweging. De gematigde minderheid onder leiding van Jouhaux ging met prijsgeving van de syndicalistische filosofie over naar het staats-socialisme, waarin zij enerzijds door Jouhaux' redenaarscapaciteiten en anderzijds als gevolg van Frankrijk's positie als overwinnaar in de oorlog, op het inmiddels opgerichte Internationaal Arbeidsbureau te Genève een rol kon spelen, die ver boven de werkelijke betekenis van de Franse vakbeweging uitging. De linkse meerderheid sloot zich onder de naam „Confédération Générale du Travail Unitaire” aan bij het eveneens op-revolutionair activisme en elitecultus gebaseerde Russische communisme.

In 1936, de tijd van het „Front Populaire”, verenigden beide richtingen zich weer, doch splitsten zich andermaal drie jaren later. Uit de tweede wereldoorlog kwam de C.G.T. weer als eenheid te voorschijn, doch nu onder communistische leiding, als gevolg waarvan in 1947 de

rechtervleugel zich onder de naam „Force Ouvrière” weer zelfstandig maakte ⁶⁾.

Het samengaan van het revolutionair activisme van de linkse groeperingen en het socialistische reformisme van de gematigde groep, welke elkaar voorheen in balans hielden, leidde tot een uitbarsting van ongebreidelde activiteit, die in de periode van 1936 tot 1939 resulteerde in op grote schaal gevoerde collectieve onderhandelingen.

De activiteiten van het C.G.T. op het Internationaal Arbeidsbureau, in welks statuten het „equal pay”-beginsel reeds in 1919 was opgenomen, waren hierbij ongetwijfeld van invloed, met als gevolg, dat in een aantal collectieve contracten de „equal pay” werd bedongen. De resultaten die op dit gebied waren bereikt, werden in de tweede wereldoorlog grotendeels weer teniet gedaan als gevolg van een maatregel van de Duitse bezetter, krachtens welke in de industrieën onder Duits beheer de vrouwenlonen voor soortgelijk werk werden vastgesteld op 75 pCt. van die der mannen. In onbezet Frankrijk vaardigde het Vichy-regime soortgelijke maatregelen uit.

Na de oorlog trachtte de voorlopige Franse Regering, onder druk van de nu communistische C.G.T. de ante bellum stand van zaken weer zoveel mogelijk te herstellen. Een wettelijke regeling van augustus 1945 inzake een voorlopige loonsverhoging bij de bevrijding van Frankrijk bepaalde, dat onder gelijke omstandigheden van werk en prestatie de minimum-lonen voor vrouwen gelijk zouden zijn aan die der mannen.

Als eerste stap om tot de toepassing van deze maatregel te geraken bepaalde de Franse Regering, dat aan alle arbeiders in dezelfde categorie, ongeacht de kunne, dezelfde loonsverhoging zou worden toegekend. Als gevolg hiervan werd het bestaande verschil in beloning tussen mannen en vrouwen aanzienlijk gereduceerd. In de metaalindustrie bijv. van 20 tot 13,3 pCt.

Met het oog op de hoge kosten, aan een integrale doorvoering van deze maatregel, speciaal ten aanzien van loontrekkers, verbonden, werd als tweede stap een tijdelijke regeling getroffen, waarbij een maximale differentiatie in beloning van 10 pCt. voor vrouwelijke arbeiders op tijdloon werd toegestaan. Deze differentiatie in beloning werd dan ook in de praktijk systematisch toegepast, totdat in juli 1946 de tijdelijke regeling werd ingetrokken.

Dit leverde weinig moeilijkheden op ten aanzien van vrouwelijke geschoolde arbeid; de werkgeversvertegenwoordigers in de nationale looncommissie stemden er in oktober 1946 formeel mede in, dat vrouwen in het bezit van een „certificat d'aptitude professionnelle”, dan wel van kennis en ervaring gelijkwaardig aan die der mannen in eenzelfde functie hetzelfde loon zouden ontvangen.

Grote moeilijkheden rezen echter ten aanzien van de vraag welke interpretatie aan het begrip „gelijke omstandigheden van werk en prestatie” moest worden gegeven met betrekking tot vrouwelijke ongeschoolde arbeid en speciaal die, welke in het algemeen door vrouwen werd verricht. Deze moeilijkheden vloeiden vooral voort uit het feit, dat de omschrijving en beoordeling van de verschillende functies niet gebaseerd waren op een objectief systeem van werkclassificatie, doch het produkt waren van collectieve onderhandeling, bij welke onderhandeling tevens werd bepaald welke categorie van vrouwenarbeid gelijk moest worden geacht aan die der mannen.

⁶⁾ Ontleend aan F. J. Furtwängler: „Die Gewerkschaften”.

De werkgevers voerden aan, dat de afschaffing van de differentiatie in de lonen in een groot aantal gevallen zou moeten leiden tot een herziening van de werkclassificatie, waarbij, rekening houdende met het feit dat arbeid door vrouwen verricht in het algemeen eenvoudiger en lichter was, de functies waarin vrouwen werkzaam waren opnieuw zouden moeten worden omschreven. Overeenstemming op dit punt kon niet worden bereikt, zodat de Minister van Arbeid ten slotte besliste, dat de afschaffing van de differentiatie in de beloning zou gelden zonder herziening van de classificatie, tenzij omtrent de gevolgen van deze afschaffing tērzake bij collectieve overeenkomst overeenstemming was bereikt.

Beziet men de formulering van het „equal pay”-beginsel in het E.E.G.-Verdrag en de daaraan in Nederland gegeven interpretatie tegen de achtergrond van de ontwikkeling van dit beginsel in Frankrijk, dan vallen twee dingen op. Ten eerste, dat in Frankrijk ten gevolge van de maatregel van 19 juli 1946 het maken van een differentiatie in beloning van vrouwenarbeid ten opzichte van die door mannen verricht, zelfs indien een dergelijke differentiatie op grond van objectief vastgestelde prestatieverschillen gerechtvaardigd zou zijn, niet meer mogelijk was, hetgeen zou kunnen verklaren waarom het Verdrag op het punt van beloning van vrouwenarbeid verder gaat dan de Geneefse Conventie. En tēn tweede, dat in Frankrijk onder de formulering „gelijke beloning voor dezelfde arbeid” ook de typisch vrouwelijke arbeid zou vallen, omdat de gelijkheid van door mannen en vrouwen verrichte arbeid daar door middel van collectieve onderhandeling wordt bepaald.

Het staat in ieder geval vast, dat Frankrijk geen enkel belang zou hebben de typisch vrouwelijke arbeid buiten de in het E.E.G.-Verdrag gestelde eis voor „equal pay” te doen vallen en dit geldt mutatis mutandis voor alle andere landen, welke de Geneefse Conventie hebben geratificeerd. Dit zou dan betekenen, dat een eventuele beperking ten aanzien van de beloning van typisch vrouwelijke arbeid alleen ten behoeve van Nederland zou zijn gemaakt, hetgeen toch wel twijfelachtig mag worden verondersteld.

Het is uiteraard niet de bedoeling van deze beschouwing te betogen, dat Nederland zich niet op de genoemde interpretatie kan beroepen, doch wel, dat men uiterst voorzichtig moet zijn met het toekennen van een dogmatische betekenis aan een dergelijke interpretatie.

Er is echter een ander aspect, dat bij de doorvoering van het „equal pay”-beginsel krachtens het E.E.G.-Verdrag voor Nederland van veel groter praktisch belang zou zijn.

De toepassing van het „equal pay”-beginsel in Frankrijk heeft ten gevolge gehad, dat in het algemeen het minimum-loon der vrouwen geassimileerd is aan het corresponderende minimum-loon der mannen. Het basisloon kan echter volgens het daar toegepaste systeem variëren tussen het voor elke functie vastgesteld minimum en een gemiddeld maximum. Deze mogelijkheid blijkt in de praktijk te worden aangegrepen om toch een differentiatie in beloning tussen mannen en vrouwen te creëren, getuige de volgende cijfers ⁷⁾.

⁷⁾ Blijkens een in 1951 door de Franse Regering aan de I.L.O. uitgebracht rapport inzake de toepassing van het „equal pay”-beginsel was het verschil tussen basisloon en minimum-loon bij mannen inderdaad groter dan bij vrouwen.

In 1957 bedroeg het verschil tussen de lonen van mannelijke en vrouwelijke werknemers 8 pCt. tegen 9 pCt. in 1947 ⁸⁾. Voor de sector industrie, handel en diensten bedroegen deze verschillen 12,5 pCt. in 1956 tegen 13,3 pCt. in 1948 ⁹⁾. In aanmerking nemende, dat de lonen in de periode van 1947 tot 1957 met ongeveer 360 pCt. zijn gestegen, blijkt het werkelijke verschil in loon tussen mannen en vrouwen eerder te zijn toegenomen dan afgenomen ¹⁰⁾.

Het schijnt, dat bij de besprekingen tot voorbereiding van het Verdrag door Nederland de zekerheid is verkregen, dat door Nederland met betrekking tot de „equal pay” niet verder behoeft te worden gegaan dan in feite aan het einde van de overgangperiode in Frankrijk zelf het geval blijkt te zijn. Gezien de consequenties hiervan voor Nederland verdient de verdere ontwikkeling in Frankrijk dus wel de grootste aandacht.

Haarlem.

Mr. W. J. WIJNBERG.

⁸⁾ „Le Monde” van 10 augustus 1957.

⁹⁾ „I.L.O. Year Book of Statistics 1956”.

¹⁰⁾ Blijkens een rapport van de Franse Regering aan de I.L.O. moet dit verschil daarin gevonden worden, dat het verschil tussen loon en minimumloon bij mannen groter is dan bij vrouwen.

BOEKBESPREKING

Dr. J. R. A. BUNING: Nederlandse Spaarbankbond 1907-1957. Een halve eeuw spaarbankorganisatie. Uitgave van de Nederlandse Spaarbankbond, Amersfoort 1957, 294 blz.

In het midden van 1957 werd het feit herdacht, dat de Nederlandse Spaarbankbond vijftig jaar geleden werd opgericht tē behartiging van de gemeenschappelijke belangen van de bijzondere spaarbanken in Nederland, alsmede ter verbetering en uitbreiding van het bijzondere spaarbankwezen. Ter viering van dit jubileum heeft de Bondssecretaris, Dr. Buning, een rijk gedocumenteerd historisch verslag geschreven over de groei van de Bond en de ontplooiing van de in de vijftig jaar van zijn bestaan toegemeten taak.

De Nederlandse Spaarbankbond heeft van het begin af een zuiver dienende functie gehad met een driedelige taakstelling, t.w. een voorlichtende, een controlerende en een bemiddelende. De voorlichting ligt op het gebied van organisatie, beheer en belegging. De controle omvat onderzoek van de balans en de verlies- en winstrekening der spaarbank, terwijl de bemiddeling vooral betrekking heeft op de belegging van de spaargelden, die zijn toevertrouwd aan de kleinere spaarbanken, die minder gemakkelijk toegang hebben tot de markt voor onderhandse geldleningen.

In het eerste hoofdstuk schetst Dr. Buning de ontwikkeling van de Bond als organisatie. Hij heeft zich daarbij veel moeite getroost door aanhalingen uit notulen en toespraken te schetsen, hoeveel inspanning en overredingskracht het heeft gekost om de Bond te doen uitgroeien tot zijn tegenwoordige gedaante. De arbeid, die de schrijver met het navorsen van archieven heeft moeten verrichten, dwingt respect af.

In het tweede hoofdstuk — „Het inleggersverkeer” — behandelt de schrijver de wijze, waarop de Bond de bevolking heeft trachten te stimuleren van de diensten der spaarbanken gebruik te maken. Enerzijds is dit ge-

schied door middel van statutaire en reglementaire bepalingen, die de zekerheid voor de inleggers vergrootten. Anderzijds geschiedde dit door het stimuleren van meer dienstbetoon aan de spaarders, bijv. door middel van het activeren van banken die alleen geopend waren op „maandagavond voor of na volle maan”.

Hoofdstuk III behandelt vervolgens de bemoeïingen van de Bond met de beleggingsvraagstukken, hoofdstuk IV het controleren van de spaarbanken, terwijl in de volgende hoofdstukken aan de propaganda-acties, bijzondere activiteiten — bijv. liggend op juridisch gebied — en de internationale contacten aandacht is besteed.

De schrijver deelt mede, dat hem de tijd heeft ontbroken een gedetailleerd overzicht van het spaarbankwezen gedurende de eerste helft van deze eeuw toe te voegen aan zijn historische beschrijving van de Spaarbankbond. Het is begrijpelijk, dat hij in de verleiding is gekomen aan het slot van zijn boek toch nog enige aandacht te wijden aan de sociale en economische betekenis der spaarbanken en aan de ontwikkeling van het sparen. De schrijver licht een en ander toe aan de hand van in bijlagen opgenomen cijferreeksen omtrent besparingen (gerelateerd aan het nationale inkomen) en de spaartegoeden bij de verschillende groepen spaarinstellingen. Dit onderwerp heeft ongetwijfeld grote betekenis. Toch — beter wellicht juist daarom — zijn aan de door schrijver gekozen oplossing, om in de „Slotbeschouwing” enkele passages aan dit onderwerp te wijden, enige bezwaren verbonden. Enerzijds moet een behandeling in slechts enkele bladzijden noodzakelijkerwijze te summier zijn, terwijl anderzijds deze beschouwingen m.i. minder goed in de structuur van het boek passen.

Ofschoon recensent geen expert is op het gebied van de geschiedbeoefening, meent hij dat Dr. Buning erin is geslaagd voor diegenen, die zich willen verdiepen in de historische ontwikkeling van de Nederlandse Spaarbankbond een goed boek te schrijven. Jammer is wel, dat de schrijver de lezer niet heeft geholpen door middel van samenvattingen de draad van het betoog wat gemakkelijker vast te houden.

's-Gravenhage.

J. T. P. DE REGT.

GELD- EN KAPITAALMARKT

De geldmarkt.

De verrassing van de week is wel geweest, dat De Nederlandsche Bank met ingang van 24 januari haar rentetarieven met $\frac{1}{2}$ pCt. heeft verlaagd, zodat het officiële disconto thans $4\frac{1}{2}$ pCt. bedraagt. Inderdaad mag hier van een verrassing worden gesproken. Weliswaar was de Duitse Bundesbank een week te voren eveneens met een discontoverlaging gekomen, maar de overheersende mening was toen, dat Nederland zich niet zo zeer door het Duitse als wel door het Engelse voorbeeld zou laten leiden. De Bank of England nu heeft vooralsnog het disconto op 7 pCt. gehandhaafd, ondanks het feit dat het onderzoek naar het discontolek zijn afsluiting heeft gevonden. Het is nu maar de vraag, of het nog steeds de psychologische nadering van het aftreden van Thorneycroft is dat The Old Lady er van weerhoudt haar tarieven te verlagen, dan wel of aan deze politiek een meer fundamentele moeilijk-

heid ten grondslag ligt. „The Times” heeft onlangs de vrees uitgesproken, dat het weer toenemende werelddollartekort via de verkoop van transferable sterling vooral voor het pond nadelige consequenties zou kunnen hebben.

Zou de discontoverlaging mede als een maatregel tot stimulering van de conjunctuur beschouwd moeten worden, m.a.w. mag men uit de verlaging van het disconto concluderen dat de Bank, in tegenstelling tot de officiële opvatting van de Regering, van mening is dat de overbesteding in een „onderbesteding” is verkeerd? Hoewel hierover in het officiële communiqué van de Bank niet wordt gesproken, lijkt het niet juist een dergelijke conclusie te trekken. Het is nl. opvallend, dat het op 16 augustus tot 5 pCt. verhoogde disconto als „relatief hoog” wordt gekenmerkt, hetgeen impliceert dat de verlaging ons thans op een meer normaal, en niet op een relatief laag, niveau brengt. Bovendien heeft de Bank in een brief aan de handelsbanken medegedeeld, dat de discontoverlaging geen verandering brengt in haar standpunt, dat een expansie van het volume der binnenlandse kredietverlening ongewenst is.

In de Verenigde Staten moet de verlaging van het disconto met $\frac{1}{4}$ pCt. tot $2\frac{3}{4}$ pCt. stellig wel in verband met de conjunctuur worden gebracht. Bovendien wordt daar ernstig rekening gehouden met de mogelijkheid van een verlaging van de verplichte kasreserves. In Nederland, waar dit instrument sedert februari 1954 ook bestaat, wordt het echter niet gehanteerd als een wapen uit het conjunctuurpolitieke arsenaal, maar als middel om de invloed van schommelingen in de deviezenreserves op de geldmarkt te nivelleren. Vandaar dat velen bij het begin van de nieuwe kasperiode (22 januari) een *verhoging* van het kaspercentage hadden verwacht, juist gezien de stijging van de deviezenreserves.

Ondertussen was de geldmarkt onder invloed van de naderende ultimo en van de ingang van de nieuwe kasperiode enigszins krappere. Uit de weekstaat van De Nederlandsche Bank per 20 januari was overigens reeds gebleken dat de handelsbanken zich niet in een overmaat, aan ruimte konden verheugen. Daarentegen was de toestand van de Schatkist bepaald rooskleurig te noemen: het saldo bedroeg bijna f. 600 mln., het hoogste sinds 27 juni 1955 (afgezien van de tegenwaarderekening). Niet alleen de betaling van de op 13 januari toegewezen schatkistpromessen speelde hier een rol, maar wellicht ook de omstandigheid dat de Bank voor Nederlandsche Gemeenten de opbrengst van de rentespaarbrieven, waarvan er tot en met januari f. 109 mln. zijn afgegeven, gebezigd zou kunnen hebben om van het Rijk opgenomen voorschotten terug te betalen.

De Schatkist rust echter niet op haar lauweren. Er zijn ook grote betalingen te verrichten, w.o. de kwartaalsuitkering aan de gemeenten (ca. f. 270 mln.). Ook vervalt 1 februari ca. f. 170 mln. aan schatkistpapier. Voordien zal echter een tender voor schatkistpromessen met een looptijd van 3, 6 en 9 maanden plaatsvinden, zoals ongeveer te zelfder tijd als het bericht van de discontoverlaging werd bekend gemaakt.

De kapitaalmarkt.

Men zou kunnen zeggen dat de kapitaalmarkt al op de discontoverlaging vooruit was gelopen. In de verslagweek stond de inschrijving open op een tweede 6 pCt. emissie van het Electriciteitsbedrijf Zuid-Holland, ditmaal echter niet a pari maar tegen 101 pCt. Bovendien werd aan-

gekondigd dat de P.E.G.E.M. f. 20 mln. obligaties zal emitteren met een rentevoet van 5½ pCt., zij het tegen een inschrijvingskoers van 99 pCt.

Het einde van de 6 pCt.-periode derhalve? Als om te waarschuwen tegen de opvatting dat dit nu definitief het geval is, rekende Minister Hofstra de leden van de Eerste Kamer voor dat de vlottende schuld der gemeenten ult. november bijna f. 1.900 mln. bedroeg, tegen f. 1.725 mln. twee maanden tevoren. Daarnaast hadden de gemeenten nog werken onderhanden waarmee een bedrag van f. 1.600 mln. zal zijn gemoeid. De financiering hiervan is nog slechts voor ruim de helft verzekerd. Van een consolidatie van de thans uitstaande vlottende schuld zal er naar het oordeel van de Minister in 1958 dan ook wel niet veel terecht komen.

Het is geen wonder dat de gemeenten er op uit zijn, een zo groot mogelijk deel van de opbrengst der geplaatste rentespaarbrieven naar zich toe te trekken. Dit streven heeft, al dan niet door toedoen van de gemeenten, een nieuw beleggingsobject het licht doen zien, nl. de aan de rentespaarbrieven gehechte formulieren, waarop de koper een voorkeursgemeente kan aangeven, die dan 60 pCt. van het bedrag der spaarbrief ontvangt. Er is nu een markt in blanco formulieren gecreëerd,

In de gemeenteraad van Nijmegen werd medegedeeld dat ook hier wordt overwogen in Amerika een lening te sluiten, en wel via de Bank voor Nederlandsche Gemeenten. De Rotterdamse Wethouder van Financiën had tevoren bekend gemaakt dat De Nederlandsche Bank haar goedkeuring aan een buitenlandse lening zou hechten. Rotterdam zal van aanbod en vergunning echter geen gebruik maken, in verband met de hoge kosten. Aangezien ook Minister Hofstra zich over pro's en contra's van buitenlandse leningen heeft uitgelaten — de Minister voelde hiervoor alleen in geval het „self liquidating” projecten betreft, d.w.z. projecten die de voor rente en aflossing benodigde deviezen zelf zouden terugverdienen — ligt het voor de hand een verband tussen al deze verspreide opmerkingen en gestes te zoeken.

Op de beurs was het één en al claimhandel. Daghandelaars en arbitrageanten konden hun hart ophalen aan het switchen tussen claims en aandelen Koninklijke; claims „preferente” en claims „gewone” Dordtsche etc. De claims Koninklijke openden boven, die van Dordtsche beneden de theoretische waarde. Men krijgt de indruk dat er weer aardig wat aandelen Koninklijke naar Amerika verhuizen, al schijnt ook Parijs zich niet onbetuigd te laten.

Staatsfondsen

2½ pCt. N.W.S.	60½	61½	65½
3½ pCt. 1947	85	85½	85½
3½ pCt. 1955 I	82½	83	83½
3 pCt. Grootboek 1946	72½	75½	83½
3 pCt. Dollarlening	90	90½	89%

Diverse obligaties

3½ pCt. Gem. R'dam 1937 VI ...	83%	85	84%
3½ pCt. Bk.v.Ned.Gem.1954 II/III	80	78	80
3½ pCt. Nederl. Spoorwegen	84½	87	88½
3½ pCt. Philips 1948	90	90%	90%
3½ pCt. Westl. Hyp. Bank	78½	81	82
6 pCt. Nat. Woningbouw 1957 ...	105%	105%	106%

New York

Aandelenkoersgemiddelde			
Dow Jones Industrials	439	444	451

*) ex claim.

M. P. GANS.

STATISTIEKEN

INTERIM-INDEXCIJFERS VAN GROOTHANDELSPRIJZEN 1) 2)

1948 = 100	1956	juni 1957	juli 1957	aug. 1957	sept. 1957	okt. 1957
Voedingsmiddelen:						
plantaardige	132	134	143	134	133	135
dierlijke	117	112	115	114	114	112
totaal	124	123	128	123	123	123
Grondstoffen voor:						
houtwaren	157	158	158	158	157	157
chem. produkten	132	138	137	133	131	127
textielwaren	130	137	136	134	134	133
leer en leerwaren	116	117	117	118	118	116
metaalwaren	166	164	165	164	164	163
papier	125	123	122	122	122	120
hulpstoffen	201	218	218	218	220	220
totaal	169	177	177	177	177	176
Afgewerkte produkten:						
glas, aardewerk enz. ...	162	169	169	169	169	169
houtwaren	119	123	123	123	123	123
chem. produkten	126	127	127	127	127	128
textielwaren	132	139	140	140	140	139
leer- en rubberwaren ..	137	137	137	137	137	137
papierwaren	149	151	151	151	151	151
metaalwaren	153	156	156	152	152	153
gefabriceerde voedings- en genotmiddelen ..	134	141	141	141	140	140
overige produkten	151	149	142	137	132	133
totaal afgew. produkten	137	142	141	141	140	140
Algemeen indexcijfer	140	144	145	144	143	143

1) Ontleend aan het Statistisch Bulletin van het Centraal Bureau voor de Statistiek.

2) De wegingscoëfficiënten zijn vastgesteld overeenkomstig de verhoudingen in 1948.

Aand. indexcijfers A.N.P.-C.B.S. (1953 = 100)	10 jan. 1958	17 jan. 1958	24 jan. 1958
Algemeen	170	169	173
Internat. concerns	238	237	243
Industrie	131	131	133
Scheepvaart	122	120	119
Banken	107	109	113
Indon. aand.	67	63	61

Aandelen

Kon. Petroleum	f. 144,—	f. 143,60	f. 143,90*
Unilever	315	312	325½
Philips	237½	235½	237½
A.K.U.	152½	151½	156
Kon. N. Hoogovens	243	242	245
Van Gelder Zn.	175½	179	178
H.A.L.	140	139½	138
Amsterd. Bank	193	198	205
H.V.A.	88½	81½	80

(Advertentie)

Bij de

STICHTING STREEKBELANGEN OOSTELIJK GELDERLAND (WELVAARTSSTICHTING)

vaceert per 1 april 1958 de functie van

DIRECTEUR

Vereisten zijn:

organisatorische kwaliteiten, soc.-geografische en sociaal-economische en maatschappelijke belangstelling en zo mogelijk ervaring op deze gebieden. Vlot stilist.

Salaris nader overeen te komen.

Uitvoerige sollicitaties met referenties en recente foto voor 15 febr. a.s. aan de wnd. voorz. der stichting, de burgemeester van Bergh, gemeentehuis te 's-Heerenberg.